

DE
MILITAIRE SPECTATOR.

TIJDSCHRIFT

VOOR HET

NEDERLANDSCHE LEGER.

Bien souvent j'ai souri de pitié sur moi-même, en voyant avec quelle force une idée s'empare de nous, comme elle nous fait sa dupe, et combien il faut de temps pour l'user.

De ces journées, il me reste ces souvenirs, dont je rassemble ici, autour d'une idée, les traits principaux.

ALFRED DE VIGNY, *Servitude et Grandeur Militaires.*

HOOFD-REDACTEUR

J. C. van Rijnveld.

DERTIENDE DEEL.

OCTOBER 1844. — N°. 4.

BREDA,
BROESE & COMP.

1844.

*De vorderingen van het wetenschappelijk onderzoek in de militaire wetenschap is gedrukt en door
hun meest uitgekeerd
Breda, 25 November 1844.
Broese & Comp*

DE

MILITARY SPECTATOR.

THE SPECTATOR

1844

NO. 1

THE SPECTATOR
PUBLISHED WEEKLY
BY J. C. WHITTAKER
No. 1, NASSAU ST. N.Y.

1844

J. C. Whittaker

PRINTED BY

OCTOBER 1844 - No. 1

WHEAT & CO. N.Y.

1844

Militaire Spectator.

De MILITAIRE SPECTATOR verschijnt maandelijks, in Nos. van 3 vellen druks; zoodat de Jaargang uit 36 vellen druks (behalve de bijvoegsels, die gratis geleverd worden) bestaat, en voor f 6,25, uitgenomen de platen en kaarten, welke afzonderlijk betaald worden, aan de respectieve geabonneerden wordt afgeleverd.

Men abonneert zich bij alle Post-Directeuren en Boekhandelaren door het geheele Koninkrijk. Alle inzendingen voor dit Militaire Tijdschrift bestemd, geschieden vrachtfrij aan de Uitgevers BROESE & COMP. te Breda, of aan den Majoor der artillerie, VAN RIJNEVELD, te Nijmegen, met het opschrift: voor den Militaire Spectator. Voor oorspronkelijke opstellen kan een vastgesteld honorarium gevorderd worden, te ontvangen bij de Uitgevers, na de verschijning van het 6de en 12de nummer. Het verlangen daartoe moet kenbaar gemaakt worden bij de inzending der opstellen.

LICHT EN SCHADUW,

OF

GEMEENZAME MILITAIRE BRIEVEN

OVER

EEN REISTOGTJE NAAR DE PRUISSISCHE RIJNGEWESTEN, IN
DE MAANDEN AUGUSTUS EN SEPTEMBER 1842.

(Tweede gedeelte.)

I.

INHOUD.

Verschillende opinïën over mijne brieven, als inleiding. — Nog iets over het doel van het groote militaire schouwspel aan den Rijn en over den toestand van Duitschland en den Duitschen Bond, met betrekking tot Frankrijk. — NAPOLEONS oordeel over zijn dwangjuk, Pruisen opgelegd. — Staatkundige opinïën in Duitschland. — Beteekenis van den Duitschen Bond vóór en na 1840. — De Franschen wekken de geestdrift der Duitschers op. — VICTOR HUGO, over den Rijn, en de gevolgen dezer opwekking op den gang der Bonds-zaken; opinie over deszelfs weêrvermogen. — Pogingen des Konings van Pruisen in het belang dezer gewigtige zaak. — Over de middelen om aan het Duitsche weêrvermogen de zoo hoognoedige eenheid te geven. — Een woord over het Tolverbond.

Ik heb u lang laten wachten naar het vervolg mijner reisvertellingen. Die halte op halfweg was mij, en wellicht ook u, niet onverschillig; voor mij om te rusten, voor u, misschien, om de parcotieke uitwerking mijner brieven door opwekkender lectuur te neutraliseren of te verdrijven. Ik had u en de overige lezers, in eenen zekeren zin, tot mijne reisgenooten willen maken, en het was toch vrij natuurlijk, dat ik van onze halte de partij zocht te trekken, om van u allen eenig oordeel in te wachten over den afgelegden weg. Dat ik huiverde rondom mij te zien, en niet zonder vrees was van eene afkeurende meening op het gelaat van dezen of genen reis-compagnon te lezen, zal u evenmin verwonderen, dewijl gij mij bij herhaling oplettend hebt gemaakt op de gevaren waaraan ik mij blootstelde, door in den afgezaagden en versleten' toon van het zoogenaamde « gemeenzame » te vervallen, of door mij aan eenen, mij geheel vreemden schrijfrant te wagen. Reeds stond het: « Welkom, mijne heeren, op halfweg!» geschreven op het einde

van mijnen laatsten brief (1); doch de bedachtzaamheid deed mij eenen fikschen inktbalk er over heen strijken. Immers, die oudvaderlijke schippers-stopwoorden van het trekschuitveer tusschen Delft en Leiden, of tusschen Amsterdam en Haarlem, hadden welligt sommigen uwer op de gedachten kunnen brengen, om mij in het oor te bijten, dat het reizen in eene tr...e...k...sch...u...i...t razend rekachtig, en, in onze dagen van stoomsnelle vaart verbazend *rococo* was: Ik was huiverig, slaapmutsen en slaperige oogen te zullen ontwaren.

Had ik ongelijk, van eenig ontzag, indien al niet vrees te koesteren voor de alleenheerschereesse onzer dagen, voor de *publieke opinie*, vooral daar ik mij zoo stoutweg op eene platgelopen en glibberige baan begeven had? Ware er mogelijkheid geweest om over mijn onderwerp te spreken, en *incognito* te blijven, of eene navolging der overoude en u bekende *lettres chinoises* (2) te leveren, of mijne brieven uit het rijk der schimmen, of van den Olympus, te dagteekenen, dan had ik mij minder behoeven te bekommeren om vorm en inhoud, noch om het oordeel der recensenten van allerlei soort en kaliber, die mij hadden willen volgen op de oevers van den Rijn. Anders is het gesteld, wanneer zij op vinger en duim kunnen narekenen, wie eigenlijk de man is, die de pen gevoerd heeft. Te zeggen dat ik veel waarheid gevonden had in het oordeel dat de schrandere GROEN VAN PRINSTERER voor ongeveer tien jaren uitgebragt heeft « over algemeene overeenstemming en publieke opinie, » in zijne *Beschouwingen over Staats- en Volkenregt* (3), zou mij evenmin tot aanbeveling strekken bij sommige mijner ultra vrijzinnige critikers. Ook ik wilde wel het « *nemini me mancipavi*, » voor mij, in de ware betekenis vertolken: van niemands meening ben ik slaaf, doch te veel zelfstandigheid wordt dikwerf euvel opgenomen, en voor onverdragelijke waanwijsheid en pedanterie uitgekreten; en, wel

(1) N°. 12 van den vorigen jaargang.

(2) La Haye 1770.

(3) Te Leiden bij S. en J. LUCHTMANS, uitgegeven in 1834.

beschouwd, ben ik er ook te ver af om meer aan mijzelfen te gelooven, dan aan anderen, die mijn geschrijf naastig hebben onderzocht. Aan den anderen kant streed het met mijne beginselen, om mij *blindelings* te onderwerpen aan het ongestadig oordeel van sommigen, die zoo gaarne de woorden: *publieke opinie* bezigen, om het vonnis van weinige eensdenkende vrienden of kennissen, als eene uitspraak dezer wereldheerscheresse te doen gelden. De geleterde GROEN tastte toch niet verre mis, toen hij de *publieke opinie*, zelfs in veel ruimeren zin, aanwreef, dat zij zulk eene ongelooflijke elasticiteit van beteekenis gekregen had, vooral in de laatste tijden, juist omdat zij buiten den kring van beginselen getreden is; van beginselen, welke in vroegere tijdperken slechts door het grootste mindertal van bevoegden beleden werden. Gaarne wil ik echter toegeven, dat mijn trekschuit-idée mij geenszins het regt geeft, om mij in den verleden tijd te verplaatsen, en dat ik wel een ruimer veld dien te openen voor hen, die mij met de woorden: «*publieke opinie*» in de voorhoede, te gemoet zijn getreden. Alleenlijk heb ik mij het regt van onderzoek voorbehouden, van wikken en wegen, en het bepalen van den doorslag der schaal.

Ik wil openhartig zijn, en u beknopt verhalen, wat mij op de hierboven bedoelde halte, omtrent dat punt van onderzoek, bejegend is.

Gij, mijn vriend! wiens taai geduld door mij zoo dikwerf werd op de proef gesteld, waart verbazend welwillend en toegevend tevens, toen gij vermeendet aan uwe vriendschapspligten voldaan te hebben, door aanwijzing der gevaren waaraan ik mij blootstelde. Gij vraagt mij, waarom ik niet dadelijk ben voortgegaan in het publick maken mijner, aan u geschreven brieven. Daarin lag toch wel eene aanmoediging opgesloten.

Een ander mijner vrienden, op wiens oordeel ik hoogen prijs stel, deed mij weten, dat mijn gemeenzame schrijfrant hem meer en meer begon te bevallen; dat ik eenigzins vrijer werd in de windsels, waarin ik in den beginne wat al te stijf gebakerd was. Hij raadde mij echter aan, om vlijtig te lezen en te bestuderen de Fransche, Duitsche en Engelsche humoristen, en bij voorkeur de ouden. Dat ik echter onze oorspronkelijke auteurs geenszins over het hoofd moest zien; dat ik bovenal van EFFENS *Spectator* en zijne aanverwanten, een voortdurend arrest op mijne schrijftafel moest geven. Verder, dat ik de nieuwere auteurs, zooals GEEL, BEETS, HAZEBROEK, geenszins moest versmaden, omdat zij nieuw waren. Dat alles, zeide hij, zou

mij goed doen voor het geval dat de facteur mij te eeniger tijd eens, min of meer onverwacht, een koninklijk besluit overhandigde, met de aanzegging dat ik den degen aan den kapstok kon hangen. Dan toch, zeide hij, zou ik ruim tijd en gelegenheid vinden om de harp van den wilg te nemen; want een plotselinge stilstand in mijnen bedrijvigen werkkring, zou, dacht hem, voor mij even nadeelig zijn als overspanning van geest. Daartoe moest ik mij voorbereiden, moest ik luimigheid in mijnen schrijfrant opdoen, terwijl eene grondige beoefening van de aangewezenen oude en nieuwere schrijvers mij zou inwijden in beginselvaste, en daarom ook humane en degelijke critiek. Zoodoende zouden mijne brieven strekken tot eigen oefening, terwijl mijne lezers niet geheel onverschillig zouden blijven bij deze pogingen, om hen later des te aangener te kunnen onderhouden. De slotsom zijner vermaningen was, dat ik voort moest gaan met mijne feilen en gebreken tot eene draaglijke voordragt te polijsten.

Ik heb verder voor mij liggen drie brieven van korteren inhoud, doch het voor mij vleijend beklag vragenderwijs inhoudende, waarom ik niet reeds in n°. 1 van dezen jaargang, mijne brieven heb vervolgd? De opinie van een' dezer mij gunstige regters, heb ik echter buiten overweging gehouden, omdat hij zich den, de letterkunde en wetenschap tergenden uitval veroorloofde: «*waarom ik aan die ..... brieven uit het rijk der goden, welke (NB.) aan geen mensch bevielen, de plaats had ingeruimd?*» Ik haal deze zinsnede — zonder permissie — aan, omdat hierin eene zekere beteekenis, («*geen mensch*») van publieke opinie ligt opgesloten, terwijl de ware *openbare meening* in Duitschland en bij velen mijner landgenooten, die de *Militärische Briefe eines Verstorbenen* (1) reeds kennen, niets dan den hoogsten lof over dit puik van *humor* zwaaijen. Dat heet ik *elasticiteit* en *diversiteit*.

De *Kamper Courant*, welke men toch niet onder de vleisters zal rangschikken, heeft, in strijd met haren vorm en hare gewoonte, mijne brieven de eer doen ten deel vallen eener uitgebreide en voorzeker niet ongunstige beoordeeling.

Aan aanmoediging om op den ingeslagen weg voort te gaan, heeft het mij derhalve niet ontbroken. Maar daartegenover staat één brief, van eenen man die te dikwerf, en in mijne tegenwoordigheid, en in mijn afwezen, getoond heeft mijn' warmen vriend te zijn, dan dat zijne denkwijze mij onverschillig kan wezen. Die brave vriend is niet gewoon om

(1) De derde *Sammlung* dezer Brieven, heeft dezer dagen de pers verlaten te Adorf im Verslags-Bureau.

zijne gevoelens in zijde of fluweel te wikkelen, en ik moet zeggen, dat hij ze bij deze gelegenheid met puntig ijzer en staal toegerust had. De vorm zijner afkeuring had mij geheel verbluft. Men zou trouwens eene overgrootte dosis zelfstandigheid moeten bezitten, om ongevoelig te blijven, als men bij den aanhef van eenen brief aanmerkingen als de volgende moet slikken: « God dank dat gij *ons* in eenige nommers gevrijwaard hebt van die gehaatte brieven over Duitschland. Heerlijk daarentegen hebt gij *ons* vergast met de *Militärische Briefe*, enz. Mijne vreugde over uw voornemen om de vertaling te vervolgen, werd alleen *getemperd* door eene noot, waarin gij *ons* het vervolg eener vervelende lectuur aankondigt. *Gij moogt ze zoo kunstig inkleeden als gij wilt, de publieke opinie heeft er een onherroepelijk vonnis over geveld. Aan rehabilitatie is niet te denken.*..... Dat wil toch wèl zooveel zeggen als: in zonden zijt gij ontvangen en geboren, gij zult met zonden belast sterven, en met zonden bezwaard weder opstaan; zonder op vergeving te mogen hopen.

Ziedaar een getrouw verslag van alles wat ik op de halte van eenige mijner togtgenooten (lezers) mogt vernemen. Zij hadden mij in de gelegenheid gesteld om — niet verder dan mijne schrijftafel gaande — de onderscheidene en verschillende snuifjes *publieke opinie*, als nieskruid, te nemen. Ieder der goedgunstige brieveschrijvers zal ligtelijk uit dit kort verslag zijn werk herkennen, en ook mijn vriend uit ..... zal mij wel willen toegeven, dat er ten deze geen greintje af te dingen is van mijne neiging tot openbaarheid, oprechtheid en openhartigheid; in welke neiging hij mij trouwens altijd met een goed voorbeeld is voorgegaan: *vid. bovenstaand uittreksel.*

Gij ziet, dat ik wel gedrongen was om mij de halte ten nutte te maken tot het doen eener keuze: Op halfweg weder in de trekschuit te gaan zitten, of aan den *overkant* achter den stoomsleper plaats te nemen, of op halfweg voor goed te blijven, — of eindelijk, de voor mij uitgespreide *publieke opinien* in mijne *cartons* te sluiten, waarin er nog *legio* van verschillenden aard, kleur en vorm, sedert ettelijke jaren eene gelouterde wederopstanding verwachten, en mij te houden als of die dames met een: «niet te huis,» waren afgescheept.

GROEN v. P. had mij geleerd — en het was mij door de ondervinding voldoende genoeg bevestigd — dat, hoe eene opinie zich ook voordoet, men hare magt en invloed niet te gering moet schatten. «Meeningen,» — zegt hij — «brengen daden te weeg. Er is hier een magtige hefboom, eene kracht, waarvan de werking menigmaal alle berekening over-

treft; die men niet blindelings volgen, maar kennen, bedwingen, leiden, veredelen moet.» ANCELLON zegt iets gelijkaardigs en niet minder waar: «L'opinion n'est pas l'équivalent de la raison; mais la faveur et le crédit de certaines idées..... Elle a toujours un mélange de raison et d'erreur, qui ne permet jamais de la prendre pour la pierre de touche de la vérité.»

Wanneer ik met deze aanhaling de eigenliefde mijner beoordeelaars eenigzins heb kunnen tevreden stellen, dan mag ik toch ook wel de stoute schoenen aantrekken, met hen te zeggen, dat ik, toegevend dat het grootste deel mijner lezers zich geschaard heeft, of zich zal vereenigen, met den laatstaangehaalden banvloek, evenwel niet op *halfweg* kan blijven staan, hoezeer een zalig *far niente*, eene onbekommerde, onverstoorbare rust mij daar toelachte. De andere opinie (wie van beide de meeste aanspraak op dien titel kan maken, zal ik niet beslissen) zou daardoor regt hebben verkregen mij van laakbare wankelmoedigheid en zwakheid te beschuldigen, en dit zal de opinie van den laatst aangehaalden correspondent mij wel willen toestemmen. GROEN wees mij weder den weg, toen hij, nu tien jaren geleden, schreef: «Beter is het de stellingen die men aangenomen heeft, wel niet terstond te verwerpen (want onbedachtzaam verwerpen, is evenmin als halstarrig vasthouden, goed), maar ze, door een onbevagen en gestreng onderzoek, op nieuw in den smeltkroes te brengen.»

En wat is nu de moraal mijner biecht, het besluit dat ik afgeleid heb uit mijn huiveren en twijfelen? Dat ik de trekschuit laat trekken, de stoomsleper laat brommen en trillen op zijne vaart, en het asphalt-spoor (*in partibus*) zal kiezen, om met eene middelbare snelheid het mij voorgestelde doel te bereiken. En «*en attendant*» — zeg ik MACHIAVEL na — «*j'empêche mon cerveau de se moisir.*»

Ik had in mijn' laatsten brief eene andere inleiding beloofd, doch gij ziet dat de *publieke opinie*, zonder karakter van algemeene overeenstemming, mij zelve een thema heeft opgegeven. Wordt dat thema doelloos beschouwd, dan heb ik voorzeker ook het doel mijner openhartigheid niet bereikt: *sapienti sat.*

Een landsman van den sentimenteligen reiziger STERNE, dien hij onder de *eenvoudige reizigers* rangschikte, had nooit gehoord van eene voorrede in eene *Désobligeante* geschreven: Ik heb er u eene opgedischt uit eene soortgelijke positie!

In mijnen XI of laatsten brief, had ik in den namiddag van den 2^{den} September afscheid van u genomen, en zal dus den afgesneden draad dáár weder opvatten.

Voor dat ik mij naar het feest begaf, dat de stedelijke regering van Dusseldorf aan HH. MM. den Koning en de Koningin van Pruisen had bereid, was ik in een leerzaam gesprek gewikkeld geworden met eenige vreemdelingen. Het onderwerp was belangrijk, namelijk over het vermoedelijke doel van het opwekkend grootsche schouwspel dat aan de Rijnboorden vertoond werd, en over den toestand van Duitschland en den Deutschen Bond, met betrekking tot Frankrijk. De oogeblikken, welke mij later overbleven tot het noteren van eenige der behandelde punten, waren te snel voorbijgaande, dan dat ik aan mijn' wensch volledig kon voldoen. Deze vlugtige notitiën leveren mij echter nog stoffe tot eene voortdurende beschouwing, welke mij belangrijker voorkomt, naarmate mij het doel helderder wordt, dat de onbekende, doch hoogstbegaafde schrijver der *Militärische Briefe eines Verstorbenen*, zich schijnt voorgesteld te hebben, en dat hij in zijne derde *Sammlung* meer en meer onthult. Laat ik u echter de eerste aanleiding tot het bedoelde gesprek vertellen, om u het schietlood in de handen te geven, waarmede gij de diepte daarvan eenigzins zult kunnen peilen. Ze in cijfers uit te drukken, zou niet passen, zou niet — het woord moet er uit — *diplomatiek* zijn. Er was namelijk over NAPOLEON gesproken, en over de vereering die men blijkbaar genoeg, voor 't minst in Rijn-Pruisen, zijne nagedachtenis toedroeg. Die vereering toch was, oppervlakkig beschouwd, geenszins in overeenstemming te brengen met het ondraaglijk juk dat hij Pruisen na de gebeurtenissen van 1806 en 1807 had opgelegd, en waaronder deszelfs bewoners zoo verschrikkelijk geleden hadden. Het verwonderde mij trouwens niet, hier een gevoelen te hooren uiten, dat de schrijver der *Militärische Briefe*, reeds in zijn' vierden brief (1), in den mond van NAPOLEON, op den Olympus, had gelegd. Tot het goed verstand dier zaak, wil ik u de zinsnede vertolken waar de *afgestorvene* (CLAUSEWITZ) aan zijne nog levende vrienden schrijft:

«Op de vraag welke NAPOLEON mij deed: hoe men in Pruisen over hem oordeelde? kon ik slechts antwoorden, dat zijne veldheerstalenten er de meeste onderscheiding en erkentenis genoten, doch dat de oude wrok nog geenszins uitgewoed had.» «Ook thans nog niet?» — zeide de kei-

(1) De eerste *Sammlung* dezer Brieven was reeds in 1841 verschenen, en mij, zooals uit mijne vorige brieven blijkt, volledig bekend.

zer, mij in de rede vallende. «Ik dacht dat men toch eindelijk zou hebben leeren inzien, dat Pruisen zijne weergeboorte aan mij verschuldigd is. Gijl. waart door «hoogmoed en eigenwaan beneveld en verblind; gijl. droomdet nog van de overwinningen der vorige eeuw, en vergat daarentegen het tegenwoordige en de toekomst. Toen ik de Pruisen bij Jena geslagen, en tot in den versten uithoek van hun land had heengedreven, verloren zij den kop, en lieten zich de hardste vernederingen welgevallen. Slechts weinigen onder u, lieten zich niet neerbuigen, en bleven voortdurend middelen uitdenken, om hun vaderland te bevrijden van den druk mijner heerschappij. Het zogenaaemde «*Tugendbund*» en de andere kleine vereenigen gen werden door dat doel in het leven geroepen. Doch, gijl. zoudet nog niet ontwaakt zijn uit uwe gevoelloosheid, zonder de strenge tuchtiging die gij toenmaals van mij en van mijne maarschalken moest ondergaan. Het ongeluk dat somwijlen over enkele individuën of over geheele volken wordt uitgestort, gedijdt altijd ten goede, als zij slechts den moed niet verliezen. Dan is het, alsof hunne innerlijke sterkte, in eene beperktere ruimte te zamen gedrongen, zich, even als een spiraalveer, met des te grootere spankracht ontwikkelt, zoodra de drukking zwakker wordt, of geheel ophoudt. Pruisen ware ontvleescht en afgestorven, het zou zelfs den geringsten schijn van staatkundige betekenis verloren hebben, had die voor ul. noodlottige druk niet bestaan. Door hem ontwaakte Pruisen, om een nieuw leven aan te vangen, trad als een Phenix uit zijne asch te voorschijn! Pruisen heeft standbeelden opgericht voor de groote mannen die uit zijn midden zijn voortgesproten, ten einde hunne nagedachtenis in eere te houden; iets dat te verwachten was van de erkentelijkheid die hun vaderland hun toedroeg. Mijne beeldtenis daarentegen werd verbanen (1), en evenwel zijt gijl. mij den meesten en grootsten dank verschuldigd.»

«De keizer zweeg: het scheen alsof zijn gemoed sterk geschokt werd; met rassche schreden liep hij door de zaal heen en weër, en bleef daarop eensklaps voor mij staan, zeggende: «Het continentaal stelsel en het Rijnverbond zijn twee gewigtige lessen voor Duitschland geweest. Men zal wel doen het eerste na te volgen, en nimmer weder

(1) Dit gezegde is niet juist, want de beeldtenis des Keizers treft men veelvuldig in de verblijven van burgers en militairen aan, en juist deze omstandigheid gaf aanleiding tot het bedoelde gesprek.

« te treden in partiële verbindtenissen met naburige groote « magten.» — « Doch, ik vergeet » — voegde NAPOLEON na « eene korte pauze er bij — « dat wij beiden niets meer « te maken hebben met de beneden-wereld. Onze geest « moge echter de menschen omzweven, om hen in den droom « toe te fluisteren, wat tot hun heil dienstig is.» »

Uit het bovenbedoelde gesprek, uit hetgeen ik later uit den mond van andere zeer kundige en bezadigde Duitschers vernam, en uit datgene wat mijne overtuiging mij zeide, moest ik het besluit opmaken, dat de schrijver der *Militärische Briefe* eenen voortreffelijk helderen blik geworpen had op de zedelijke betrekking der vroegere Fransche overheersching van Duitschland. Dat men nu die betrekking beter inzag, en hare waarde hooger had leeren schatten dan voor vijf-en-twintig jaren, was niet te betwisten. Waar is het, dat de geestdrift van al wat Duitsch was, in het tijdperk van 1813—1816, hoog gespannen was geworden tegen Frankrijk, doch even waar is het, dat zij eenige jaren later allengskens verflaauwde, en eene andere rigting nam naar de inwendige staatsgesteldheid der verschillende Duitsehe staten, toen de Duitsehe en vooral de magtigste vorsten een van de belangrijkste hefboomen tot Duitschlands bevrijding, in vergetelheid lieten. De beteekenis van het zamengestelde woord: « *Bevrijdings-oorlog*, » was bij vele moedige en schrandere Duitschers in ruimere beteekenis opgevat dan die vorsten dienstig oordeelden voor den trap van staatkundige beschaving, waarop zij hunne onderdanen vermeenden te mogen vooronderstellen. Het werk van J. GÖRRES, *over Duitschland en de revolutie* (1), had niet weinig medegewerkt tot de hier bedoelde wijziging van denkbeelden. NAPOLEONS martelaarsdood op de rotsen van St. Helena, en de daarop gevolgde demagogische woelingen in Duitschland, deden het overige om de vrees voor Frankrijk op den achtergrond te plaatsen, of welligt beter gezegd, om die vrees te doen voorkomen als eene drijfveer tot eene noodzakelijk geworden staats hervorming.

De Duitsehe Bond, ingesteld om de onafhankelijkheid van Duitschland tegen Frankrijk te waarborgen, had, ja, in den aanvang, wel eenig teeken van leven gegeven, doch hoofdzakelijk alleen door de sterke legerkorpsen welke Pruisen en Oostenrijk, om zoo te zeggen, voor den Bond in *gereedheid* hadden. Er bestond wel eene Bonds-vergadering en eene militaire commissie voor de krijgsaangelegenheden

(1) Waarvan de Boekverkooper J. C. VAN KESTEREN te Amsterdam, in 1819 eene zeer goede vertaling in het licht gegeven heeft,

van dat bondgenootschap; het haperde ook niet aan bondsbesluiten en legio protocollen voor de krijgskzaken der groote en kleine deelgenooten, doch het waren en bleven Duitsehe kanselarij-zaken, schitterende van vorm en wijsgeerige onderwerp- en hoofdstuk-verdeeling, doch zonder praktische beteekenis, en wat erger was, zonder inmenging der praktijk. De toenmaals levende Duitsehe vorsten en veldheeren, konden vergeleken worden met de maarschalken van NAPOLEON in de allerlaatste periode zijner magtuitoefening. Zij waren den oorlog moede geworden, blijde en te vreden dat er maar alleen een weinig oorlog gevoerd werd in de kanselarij. De vrees van door den stroom der nieuwere staatkundige begrippen medegesleept, of daardoor ontzenuwd te worden, gaf daarenboven te veel stof voor inwendige beslommering, dan dat er ernstig aan het buitenland kon gedacht worden. Velen hunner hadden ook groote erfbrokken uit de onbestorven boedels der ontzagwekkende ontkenning van het Napoleontische drama in toom te houden en in de oorspronkelijke huishoudens weder te gewinnen. De vrees, de afgunst, de wedijver, de nationale trots en andere hartstogten tusschen de groote en kleine Duitsehe vorsten, deden het hunne om op het papieren leger van den Duitsehe Bond in te slapen. In één woord: in krijgskundigen zin, beteekende de Duitsehe Bond tot aan 1839, zoo goed als *niets*. Pruisen echter, had uit zijne wedergeboorte het schoonste en krachtigste erfdeel behouden, namelijk zijn weêrstelsel, dat allengskens meer stabiliteit en volkomenheid verkreeg. Dat lag voor 't minst een grondslag, waarop men iets grootsch zou kunnen bouwen. Overigens bleef het evenmin als de legers der overige staten, vrij van den zuurdeesem der vroegere tijden, die de oude heeren deden herleven, namelijk de oude parade-slenter, ofschoon men deze in 1813, als een versleten kleed, wijsselijk te huis gelaten had. Het ging in Duitschland even als het elders ging: de groote lessen, door tijd en omstandigheden en de wijze beschikking der Voorzienigheid, aan vorsten en volken zoo milde-lijk toegedeeld, waren vergeten, en er moest een staatkundige donderslag komen, die plotseling zou doen begrijpen dat de militaire bondszaken eigenlijk geslapen hadden.

In de laatste tien jaren was er in de rigting der denkbeelden wel wijziging ten goede; d. i. tot welzijn van geheel Duitschland waargenomen, namelijk, toen het begrip over *Duitsehe eenheid* zich wat ontdaan had van het demagogische kleed eener groote Duitsehe republiek; toen de ideeën over de noodzakelijkheid van een beter begrepen staatkundig verband en staatkundig evenwigt tusschen onder-

scheidene groote en kleine staten, duidelijker aangetoond waren. Doch desniettemin bleef de zoogenaamde *Duitsche eenheid* een onderwerp van zuivere *bespiegeling*, slechts nu en dan verlicht door de eene of andere helder flikkerende, vallende patriottische ster, die ook *werkkracht* inriep. Zoolang men zich met het *Duitsche eenheids-idee* opsmukte, mogt de *Duitsche bond*, in staatkundige beteekenis tot het buitenland, werkelijk niet veel gelden. Als een verbond der vorsten, in den zin van *zelfsbehoud*, drukte het des te zwaarder op de verlangens en wenschen van de *Duitsche volken*, die eene staatsvorming begeerden. De drukpers vooral wist dat er eene bondsvergadering bestond.

Een en ander moet wel de oorzaak geworden zijn, dat de geestdrift voor de algemeene *Duitsche belangen*, in den waren zin des woords genomen, hoe langer hoe meer verslapte. Dat er wel eenige sporen van *Duitsche eenheid* aanwezig waren, viel niet te loochenen, doch dat er nog geen enkele stap tot de *eenheid en onschendbaarheid van Duitschland* gedaan was, bleek toch duidelijk, toen de *Duitsche Bond* zich de vernedering liet aandoen van zijn grondgebied in Luxemburg, in 1831 door ongeregelde henden te doen schenden en in bezit nemen; toen het een der vorsten, deelgenoot van dat verbond, aan eenen ongelukkigen loop zijner binnenlandsche zaken, onbedacht overliet. Waartoe hadden nu dat legio protocollen der militaire bonds-commissie gediend? Neen, er bestond destijds geen eenheid, dat is: werkelijk voorbereide en beschikbare kracht in *Duitschland*; er bestond geen geestdrift voor algemeene *Duitsche belangen*. Waarlijk, de parallel tusschen de *Duitsche vorsten* van dien tijd en de *Fransche maarschalken* van 1813—15, was niet onjuist gekozen.

Maar nu komen wij op een belangrijk keerpunt, dat men ook een weinig meer van nabij moet bezien, om het onderwerp van het bedoelde gesprek, in een aanschouwelijker licht te brengen.

Het kwam mij voor, dat het niet meer betwijfeld kon worden, dat aan de kleinere *Rijnoever-staten* van den *Duitschen Bond*, de oogen opengingen, bij de straffellooze schennis van het *Luxemburgsche grondgebied*. De *Bond* toch, moest niet dienen om de onschendbaarheid der groote deelhebbers alléén te waarborgen! Intusschen nam alles wel dien *schijn* aan, en de *Franschen* schenen er zelfs veel *wezenlijkheid* in te zien. De aandachtige beschouwers der gebeurtenissen vonden vrij veel analogie tusschen dezen *schijn* en het steeds luider wordend geroep der *Franschen* over de *natuurlijke grenzen*. Een gercep dat allengs in eene

in eene algemeen gedeelde geestdrift ontaardde. Al wat *Frankrijk* aan schrandere en beroemde schrijvers bezat, leverde eene bijdrage tot stijving van dat geliefkoosde idee. Hooggeschatte dichters en prozaschrijvers deden pelgrimaadjen naar de *Rijnboorden*. *VICTOR HUGO* zou die boorden bezoeken en bezingen, even als *LAMARTINE* het Oosten (ook niet zonder staatkundige bedoeling) bezongen had!

Het is vrij opmerkelijk, dat juist de geestdrift der *Franschen* de verdoofde geestdrift der *Duitschers* deed ontwaken; dat zij, die alles hadden dienen aan te wenden om de *Duitschers* in den slechts bespiegelenden sfeer der *Duitsche eenheid* te houden, zich door te veel ijver lieten verblinden, en hen voor 't minst éénen stap deden doen tot de praktische *eenheid van Duitschland*, ten opzichte der zucht tot zelfbehoud.

Bij deze gelegenheid kwam ik te weten, welke gedeelten van het werk van *VICTOR HUGO*, over den *Rijn*, den meesten wedijver bij de *Duitsche patriotten* hadden opgewekt voor dien vaderlandschen stroom, juist omdat men daarin gevaren zag voor deszelfs onschendbaarheid. Men vermoedde toch, dat zulke warme tafereelen, in die tijden van staatkundige spanning, eenen ontzaglijken invloed zouden uitoefenen op het levendig gemoed der naar oorlog en overwinning dorstende *Franschen*. Ik leerde toen ook beter inzien, hoe de groote dichter zich vergist heeft in de uitwerking welke hij, gunsteling van het *Fransche volk* en tevens van het hof, voorzeker van zijn geschrift verwachtte. Men had mij de bladzijden van de *Parijsche editie* opgegeven, die ik, van mijne reize teruggekeerd, ook getrouw geboekt heb. Ik zal u eenige dezer uittreksels mededeelen, omdat deze aanhaling bij het onderhavig onderwerp werkelijk behoort.

Een dezer zinsneden luidt aldus:

«Oui mon ami, c'est un noble fleuve, féodal républicain, impérial, digne d'être à la fois français et allemand. Il y a toute l'histoire de l'Europe, considérée sous ses deux grands aspects, dans ce fleuve des guerriers et des penseurs, dans cette vague superbe qui fait bondir la France, dans ce murmure profond qui fait rêver l'Allemagne.»

«Le Rhin réunit tout. Le Rhin est rapide comme le Rhone, large comme la Loire, encaissé comme la Meuse, tortueux comme la Seine, limpide et vert comme la Somme, historique comme le Tibre, royal comme le Danube, mystérieux comme le Nil, pailleté d'or comme un fleuve d'Amérique, couvert de fables et de fantômes comme un fleuve d'Asie.»

Dit was toch voorwaar een tafereel, voldoende om den

onverschilligsten Rijnbewoner fier te doen nederzien op dat Vaderlandsch eigendom, en te gelooven, dat dit de Franschen *alleen* zoude opwekken tot uitbreiding, en bij de Duitschers niet zou werken in het belang van het behoud des Duitschen erfdeels; dat was te veel vertrouwd op de Duitsehe lankmoedigheid. De volgende zinsnede was evenzeer geschikt om het nationaal gevoel der Duitschers op te wekken, als HUGO zegt:

« Il descend de Constance à Rotterdam, du pays des aigles à la ville des harengs (een verouderd beeld aan VOLTAIRE ontleend, vid. zijne Siècle de LOUIS XIV), de la cité des papes, des conciles et des empereurs, au comptoir des marchands et des bourgeois, des Alpes à l'Océan; comme l'humanité elle-même est descendue des idées hautes, immuables, inaccessibles, sereines, resplendissantes, aux idées larges, mobiles, orageuses, sombres, utiles, navigables, dangereuses, insondables, qui portent tout, qui fécondent tout, qui engloutissent tout; de la théocratie à la démocratie, d'une grande chose à une autre grande chose.»

Zoo verre het streelende, maar.....:

« La géographie donne, avec cette volonté inflexible des pentes, des bassins et des versants, que tout les congrès du monde ne peuvent contrarier longtemps. La géographie donne la rive gauche du Rhin à la France. La divine Providence lui à donné trois fois les deux rives: Sous PÉPIN le Bref, sous CHARLEMAGNE et sous NAPOLEON.»

« Pour nous, jusqu'au jour où le Rhin sera la question de l'Europe, c'est l'excursion pittoresque à la mode; la promenade des desoeuvrés d'Ems, de Bade et de Spa.»

Men had in Duitschland echter te goed begrepen, dat de dichter in dien tijd juist niet uit *desoeuvrement*, eene reize langs den Rijn gemaakt had. In één woord, het Duitsehe gemoed was in beweging; de oorlogzuchtige stuiptrekking van het ministerie THIERS had nog meer uitgewerkt; Duitsehe vorsten beloonden met goud en ridderorders de vaderlandsche ontboezemingen en hielden zodoende de gemoe-deren in spanning, en de militaire bondscommissie begon te begrijpen, dat er nog veel gedaan moest worden, om het protocollen-leger voor de praktijk bruikbaar te maken. De eerste opmerkelijke gevolgen van dit herleven, was de vereeniging van het VIII bondskorps, zamengesteld uit de legers van de staten, die, in de gegeven omstandigheden, wel het meeste belang hadden, om *eenheid van zin, bedoeling en vorm* in het gemeenschappelijk weêrvermogen te brengen.

De werkende invloed van Pruissens nieuwen monarch op het

bedrijf der bondsregering en op de verlevendigde zucht naar Duitsehe nationaliteit, moet, volgens het zeggen der heeren waarmede ik over dit onderwerp sprak, groot geweest zijn. Men hield het er voor, dat Z. M. een van de weinige vorsten was, die zeer goed hadden ingezien, dat het krijgsligchaam van den Duitschen Bond niet weinig te wenschen overliet, voor het geval dat de langbedwongen hartstogten der Franschen ontbreideld, en hunne zucht naar uitbreiding en overheersching niet meer te bedwingen waren. Z. M. zoude zich even zoo hebben overtuigd van de noodzakelijkheid, om door alle middelen het gevoel voor Duitsehe nationaliteit levendig te houden en aan te wakkeren; en niet minder dat men ook alle krachten moest inspannen, om *eenheid* te bevorderen in het groote Duitsehe ligchaam.

De groote mogendheden moesten daarin voorgaan: Oostenrijk moest volkomen met Pruisen instemmen; de oude en niet geheel gewekene jalouzij, vooral van de Oostenrijksche zijde, moest, in het belang der groote zaak, plaats maken voor eene innige verbroedering. Dit voorbeeld zou eene des te gunstigere uitwerking hebben, indien men de blijken van zoodanige ineensmelting van wederzijdsche belangen op een groot schouwtooneel konde vertoonen, daartoe op eene grootsehe wijze voorbereid en gestoffeerd. De bevallige decoratiën der Rijnrovers, het toeval dat het VII en VIII legerkorps aan de beurt waren om groote manoeuvres te moeten uitvoeren, en eindelijk, de ceremonie door de Keulsche dom-bouwlieden gewenscht, en waarin het catholicismus zulk een groot belang stelde, van dat alles moest partij getrokken worden om eene groote schrede te doen naar de eenheid van Duitschland.

Dit was alzoo het vermoedelijk staatkundig doel des Konings, met betrekking tot het buitenland. De neven-oogmerken, die men bij Z. M. vermoedde ten opzichte der Rijngraven zelve, wilden wij niet beoordeelen, omdat wij nog eenige gedachten wilden wisselen over den tegenwoordigen toestand van het weêrvermogen des Duitschen Bonds, met betrekking tot Frankrijk. De beschouwingen daarover werden uit een tweeledig oogpunt genomen, namelijk: 1°. over het gehalte der zamenstellende deelen afzonderlijk; 2°. over het vermoedelijk gewigt, dat het tot een geheel te zamengesteld ligchaam in de schaal zoude kunnen leggen.

Wat het eerste betreft, al dadelijk kwam men op de eigenaardigheden, die de groote, zoowel als de kleine deelen, ieder afzonderlijk beschouwd, kenschetsen, zoowel wat aangaat den vorm en aard der organisatie en aanvulling, als het karakter en andere zedelijke bestanddeelen. Het

scheen niet ontkend te kunnen worden, dat al de staten, deelgenooten van den Bond, zich in de laatste jaren hadden toegelegd op de verbetering hunner krijgsmiddelen; dat er groote vorderingen konden geconstateerd worden in alles wat kleeding, wapening, uitrusting, aanvulling van de officiers-kaders, de intellectuele opwekking en vorming betreft. De grondwettige staten waren echter zeer belemmerd geworden door den tegenstand der stenden in het bewilligen der middelen, die niet dan met moeite en volharding, en alzoo langzaam en trapswijze, was overwonnen. Een ieder was daarenboven gehecht aan eigene denkbeelden en nationaliteit, die wel voor Duitsch, doch nog geenszins voor eene algemeene Duitse nationaliteit kon gehouden worden. Landsgewoonten en gebruiken, de staatkundige denkwijze der vorsten en der verschillende Duitse bevolkingen, dat alles werd vrij natuurlijk, bijna moeilijk te overwinnen hinderpalen, om overeenstemming te brengen in al die deelen, voor de vorming van één eenig en krachtig ligchaam.

In de laatste tijden waren er opmerkelijke vorderingen gemaakt, en het was niet te ontkennen dat er groote stappen gedaan waren in het belang dier gewenschte eenheid. De beschikkingen omtrent de inspectiën der afzonderlijke deelen, door gemengde commissiën van officieren, beschouwde men geschikt om de diepte van het kwaad te peilen, en tevens om de middelen op te sporen, om dat kwaad zooveel mogelijk te boven te komen. De vraag, of deze gemengde commissiën, van hare zijde, wel zoo geheel en in alle deelen, de zoo hoog noodige overeenstemming koesterden, liet men uit gemis van bescheiden, of uit bescheidenheid, onbeantwoord. Ik meende echter op te merken, dat de officieren uit de legers van de beide hoofdmagten, tot die commissiën benoemd, beschouwd werden als behelpt te zijn met eene zucht van aanmatiging, welke men gewoonlijk uit de groote legers medebrengt, als men in dienst-aanraking met de kleine komt.

Een belangrijk punt van overweging werd niet vergeten, het was de achting die de onderscheidene deelen elkander wederkeerig toedragen. Deze zedelijke grondstof zou, gezuiverd van afgunst, wedijver en geringschatting, en dus onvermengd, gelijkelijk moeten bestaan, als zonder welke er aan geene veelbeloovende harmonie in het zamengestelde ligchaam te denken was. Men hield het er voor, dat het goed begrip van het hoofdbelang van Duitschland, nog niet genoeg onder al de deelen van den Bond bestond, om die onderlinge achting onbepaald te mogen aannemen. Omtrent dit punt, sprak men met veel lof over de eenheid die in het VIII

armekorps bestond, doch men moest daarbij niet vergeten, dat Baden, Wurtemberg en Beieren wel de meeste grondstoffen tot eene goede samenwerking bezaten, zoowel door hunne geographische ligging, hun onderling verkeer, als door hunne staatsregeling. De zucht naar zelfbehoud, bij het besef van zwakte, wanneer zij ieder, om zoo te zeggen voor eigene rekening, eene bedreiging uit het Westen het hoofd hadden te bieden, waren aansporingen genoeg om hun krijgsmiddelen zooveel mogelijk ineen te smelten. Men voorspelde zich dan ook van dat korps veel goeds, te meer daar het in zijn' eigen' boezem eenen koninklijken veldheer (de Koning van Wurtemberg) bezat, die het algemeen vertrouwen deelachtig was, en wiens helder krijgskundig doorzigt, groote talenten en hooggeroemde menschenkennis, reeds zooveel voor die wenschelijke eenheid uitgewerkt hadden. Men deed daarbij wel opletten, dat deze fractie door eenen constitutionelen band omgord was, en ook om deze redenen eenen eigenaardigen grondslag van eenheid had, die des te moeilijker door de Fransche propaganda konde ondermijnd worden. Hier toch konden de natuurneigingen, die in de zamenleving even zoovele belangen worden, niet worden opgeheven of vernietigd, omdat zij in de staatsregeling een min of meer krachtig orgaan vonden.

De slotsom van ons gesprek, — de regtstreeksche uitingen, de uitwijkingen en de slechts gedeeltelijk beantwoorde punten mede in rekening gebragt — deed mij de gevolgtrekking maken, dat de weerbare magt van den Duitschen Bond, ten opzichte van Frankrijk, nog zeer veel te wenschen overliet, en dat zelfs het onderling vertrouwen nog verre was van gevestigd te wezen. Ieder die het te doen is om de *wesentlichheid* te leeren kennen en genoeg tegen den schijn gewapend is, zal, bij een naauwkeurig onderzoek der zaak, zich van de waarheid der gronden overtuigen, in den loop onzer discussiën te berde gebragt.

Op de vraag, door mij gedaan, of men het niet voor gevaarlijk hield, dusdanige denkbeelden kenbaar te maken, kreeg ik het wel door mij voorziene antwoord: dat de welbegrepen belangen van den Duitschen Bond gebiedend vorderden, dat de *schijn* van eenheid en magt, door het Duitse idealismus zoo blinkend vernist, tot de eenvoudige, maar ook overtuigende *waarheid* herleid werd. Immers, de Franschen zouden hunne zucht naar uitbreiding niet laten onderdrukken, nog minder zich van den Duitschen bodem doen weeren, door eenen dichterlijken en rondgehuuzenden lof over de voortreffelijkheid van het bondsleger, die aan de deelen, op zich-zelve genomen, welligt mogt toegekend

worden, doch die aan het geheel ontbrak. De weërbaarheid van het Duitsche ligchaam, dat vroeger *niets* was, was dus nu *iets* geworden, doch wanneer het daarbij bleef, dan was de waarborg tegen Frankrijk niet groot, en dat wisten de scherpzinnige fransche staatslieden zeer goed.

Op zeer goede gronden vooronderstelde men, dat Z. M. de Koning van Pruisen eenen zeer diepen blik geworpen had in de wezenlijkheid dezer zaak, en dat het grootsche militaire schouwspel, waarvan wij thans aanschouwers waren, ten nutte gemaakt werd om eenen stevigen grondslag te leggen tot de gewenschte *eenheid* van Duitschlands weërbaarheid. Dat er voor 't minst eene doelmatige poging door Z. M. zoude aangewend worden, om een algemeen Duitschnationaal gevoel voor algemeene Deutsche belangen te doen ontstaan, kon men reeds afleiden uit de toebereidselen tot de ontvangst van zoovele officieren.

Het prachtige legerkamp van Kalisch werd hier aangehaald als een onderwerp van vergelijking. Dáár was de verbroedering tusschen de Russische en Pruisische krijgslieden het doel; doch dat doel achtte men totaal gemist. Hier echter verwachtte men met reden eene betere uitwerking; doch dat het volkomen bereikt zou worden, hield men voor alsnog onmogelijk. Op mijne vraag, wat men wel voor het beste middel hield ter bevordering van het Deutsche hoofdbelang, kreeg ik tot antwoord: Dat zou wezen de benoeming van een geheel onzijdig, doch naauw aan de belangen van den Deutschen bodem verknochten veldheer, reeds in tijd van vrede, over het geheele Deutsche bondsleger: een veldheer van vorstelijk bloed, toegerust met talenten en ervaring, bekleed met hoog gezag, en alleen afhankelijk van en verantwoordelijk aan de Bondsvergadering. Van het algemeen vertrouwen dat dusdanige opperbevelhebber zoude genieten of zich waardig weten te maken, zou het voornamelijk afhangen, of men met ter tijd op eene Deutsche weërbaarheid, als eenen stevigen waarborg tegen Frankrijk zoude kunnen rekenen. De redenen waarom men, volgens het gevoelen mijner zegslieden, nog niet tot eenen zoo gewigtigen stap was overgegaan, waren dezelfde, die hen, en mij met hen deden beweren, dat er nog aan geene *volkomene* overeenstemming der zamenstellende deelen te denken was. Mijne opmerking dat de Bondsacte alleen van eenen opperbevelhebber in tijd van oorlog sprak, werd met een glimlach beantwoord.

Men gaf mij ten slotte den raad, om uit dit gezigtspunt op nieuw de *Militärische Briefe* te lezen, die nopens dit gewigtig punt van overweging, voor den aandachtigen le-

zer een schat van wijsheid inhielden, doch die voor den oppervlakkigen beschouwer, diep bedolven lag in schitterende perioden der krijgsgeschiedenis en in humoristische legenden der fabelleer.

Eenige dagen later werd, als eene bijlage tot dit onderwerp, mijne aandacht getrokken door eene vrij opmerkelijke bewering, dat een ligchaam, 't welk oorspronkelijk door den koning van Wurtemberg ontworpen, doch later door de Pruisische staatkunde in het centrum van Deutschland tot een' krachtiger en meer omvattenden werkkring was geroepen, in korten tijd meer zoude kunnen uitwerken dan al de protocollen, door de Bondsvergadering sedert vijf-entwintig jaren uitgegeven. Dat ligchaam namelijk, voerde de bevordering van de stoffelijke welvaart van de Deutsche staten, voor 't minst, in de *opgestoken* vlag, iets dat in dit tijdperk meer vermogt dan het schoonste en zedelijkste idealismus. Dat ligchaam predikte en toonde door de uitvloeisels van deszelfs werkkraft, daadwerkelijk de voordeelen der eenheid: het was het Napoleontische continentaal systema, in een Duitsch gewaad getooid, en daardoor ook door krachtiger levensbeginselen beziel.

Eene vergelijking, die ik tot sluiting dezer, voor het «gemeenzame» welligt wat al te ernstige mededeelingen, mij veroorloof, zal welligt iets kunnen bijbrengen om ze in één denkbeeld zamen te vatten; ze is deze: De autoriteit van het *Deutsche bondsligchaam* berustte in principe op een grootsch *idée*, 't welk met anderen gelijk staat, doch dat nog geenszins door de praktijk gezalfd en gewijd is. Het *tolverbond* berust insgelijks op een *idée*, welker grootheid zich nog slechts in de kiem vertoont, doch dat reeds diepe wortels geschoten heeft in het eigenbelang der deelgeregtigden, d. i. in de praktijk des levens. Welligt wordt het laatste ten eenigen tijd geroepen, om het eerste tot het werkelijke leven te zalven.

Ik geloof dat het bovenstaande voldoende zal wezen voor eene hervatting mijner correspondentie. Het moest dienen tot een standpunt mijner volgende opmerkingen, en ik kan dus voor heden u het bezoek aan het feest in den Beckerschen tuin niet schenken.

Militärische Briefe

RIKES

VERSTORBENEN

AN

SEINE NOG LEBENDEN FREUNDE.

NEGENDE BRIEF.

Olympus, den 2 Januarij 1836.

De parade- en vermaakzucht der vredeshelden. — DUFPELINGEN over het Brandenburgsche leger van zijnen tijd. — Over het voordeel der verplaatsing van hoofd-officieren van het eene wapen naar het andere. — TOURNER over het fransche leger onder zijn bevel. — Eene oordeelverveling over CONDÉ en LUXEMBURG. — Gruwelen in den oorlog.

Onze goede en brave VALENTINI verraste mij onlangs zeer aangenaam met een bezoek, en sedert zijn wij menigmaal bij elkander geweest. Ook zie ik dikwijls BULOW, den overwinnaar bij Dennewitz, en THIELMANN, want de oude BLÜCHER verzamelt ten minste alle maanden eens zijne getrouwe strijdgenooten rondom zich, en onderhoudt zich met hen over de roemrijke tijden, waarbij menigerlei vergelijking tusschen het *toenmaals* en *heden* wordt gemaakt, waartoe hier meer stof en gelegenheid bestaat dan eiders.

Soms bevangt ons dan wel een zekere weemoed, als wij zien dat de duurgekochte ondervinding zoo weinig nut gedaan heeft, dat men de pralerij (het paradewezen) weder op eene wijze huldigt die aan de tijden van Jena doet denken, en dat de hoogere bevelhebbers zich zoo weinig moeite geven om de weder ingedrongene dwaasheid te weren, alsof deze zich over bescherming van hooger hand verheugen kon.

Te vergeefs zou men zich met de blijde hoop vleijen, dat het eerste kanonschot aan den Rijn of aan den Weichsel, aan het defileren, parade-tiraileren en andere vermakelijkheden een einde zou maken (1). Wat men jaren lang gedaan heeft, 't zij o bevel, of uit gebrek aan beter weten, dat wordt ten laatste een tweede natuur.

« Want de mensch is uit stof gemaakt
De gewoonte noemt hij zijne voedster. »

Zal men het onderhoud eener zoo aanzienlijke krijgsmagt als Pruisen in vredetijd bezoldigt, kunnen billijken, dan moet ook alles vermeden worden, wat met het eigenlijk doel daarvan strijdt. Alle oefeningen in tijd van vrede moeten alleen dienen om de troepen en hunne aanvoerders tot de krijgsverrigtingen bekwaam te maken, maar geenszins de verlustiging der toeschouwers beoogen.

Nog strafbaarder echter zijn zoodanige onderbevelhebbers, die bij gemis van andere militaire eigenschappen, zich door de uitvinding van nieuwe en zelfs schadelijke kunststukken,

(1) Dit einde is nu gelukkigerwijs gekomen en de geuite vrees ongegrond.
(Aanmerking van den Duitschen Uitgever.)

bij hunne zwakke chefs aangenaam zoeken te maken. Kan men bijv. grooteren waanzin uitdenken, dan van een bataillon te verlangen, dat bij het spannen van den haan, slechts één enkele trek gehoord wordt? Hoe dikwijls moet zoodanige oefening herhaald worden, vóór dat men de gewenschte gelijkmatigheid verkrijgt, wat slechts mogelijk is ten koste der bruikbaarheid van het geweeslot, en dat iederen verstandigen soldaat met weezin en medelijden over zulke ellendige nietigheden vervullen moet. De strategische dollemans, wier bespottelijke geestdrijverij ik u vroeger eens (in den tweeden brief) afschetste, zijn ware wijzen bij die exercitie-gekken vergeleken, die desniettemin iederen bescheiden' twijfelaar, met een veelbeteekenend gelaat, verzekeren: « dat de man daardoor aan des te grootere opmerkzaamheid gewoon wordt. » Dit argument moet al de kwelling die zij den soldaat aandoen verontschuldigen en verschoonen; doch zij zien daarbij over het hoofd, dat de dagelijksche ondervinding hunne stelling logenstrafte; die opmerkzaamheid toch is even werktuigelijk als het voorwerp waarop zij gerigt is, en zoodra de manschap tot de reeks van andere oefeningen overgaat, waarbij de soldaat zich niet meer automatisch beweegt, en zijne opmerkzaamheid moet vestigen op den wenk en het roepen zijner officieren, op signalen, op de plaatselijke gesteldheid, op den vijand zelve, gelijk bij het tirailleur-gevecht onvermijdelijk is, dan blijkt het ongenoegzame van het bovengenoemde opleidingsmiddel in al zijne klaarheid, en de vaardigste troep in het exerceren tirailleert doorgaans het slechtst. Ik wil hiermede niet zeggen, dat goed exerceren en tiraileren onvereenigbaar zijn, maar zoolang er nuttiger en noodzakelijker zaken te doen zijn, moest men op de gelijkheid der handgrepen bij het laden en vuren niet te veel tijd besteden, want voor den vijand is zij noch noodig, noch over 't geheel mogelijk. Daar het echter eene verdrietige zaak is, bekrompen zielen door betoog tot verstandige handeling te willen bewegen, zoo behoorde men hier de afdoende gebiedende wijs meer toe te passen, en ieder' kapitein of bataillons-kommandant, die van de hem toevertrouwde middelen, om zijnen troep voor den oorlog bekwaam te maken, een onverstandig misbruik maakt, zonder verschooning uit zijne betrekking zetten.

Ik zou denken dat wij met de resultaten onzer oorlogen in de jaren 1813—1815 volkomen tevreden konden zijn, en niet noodig hadden de juistheid in evolutiën en handgrepen weder te voorschijn te roepen, zooals die in den tijd van FREDERIK den groote als zaken van wezentlijk belang geacht werden. Deze groote veldheer heeft mij zelfs verzekerd, dat hem de strakke eenzijdigheid zijner infanterie dikwijls in verlegenheid gebragt heeft, en hij hun gaarne iets van de vlug- en losheid der Kroaten en andere ligte troepen zijner tegenpartij toegewenscht had.

Men poogt wel is waar het geweten ook te dezen aanzien op den mond te slaan, door voor te geven, « dat de parade-manoeuvres de goede houding der troepen bevorderen, en deze wederom den vijand ontzag inboezemen; » en dergelijke redenen meer; doch dit zijn niet dan *schijngronden*, verwisseling van den vorm met het wezen, terwijl de ondervinding ons daaromtrent sedert lang genoeg heeft ingelicht.

Voorzeker is de goede en vaste houding der troepen een wezenlijk vereischte voor de overwinning; maar zij moet van grooteren *morelen* aard zijn, op het gevoel van *innerlijke* deugdelijkheid berusten en aan het uiterlijke geen te groote waarde hechten. Bij eene wapenschouwing en in het defileren zich uitmuntend te hebben gedragen, zegt weinig en hangt meest van toevallige bijzaken af; maar standvastig vol te houden in een hardnekkig achterhoede- of postengevecht tot dat het doel bereikt is, de goede houding ook op den terugtogt in het heetste vuur te bewaren, dat heeft on-eindig meer verdiensten, en kenmerkt het bezit van veel grootere bekwaamheden dan de paradeplaats vordert.

Hier op den Olympus, waar het edel metaal zich spoedig van het onnut bijmengsel afscheidt, waar de vooroordeelen als oudmodische kleedingstukken worden afgelegd, waar wij de bemoeijingen der aardbewoners met al derzelver gevolgen overzien, waar ieder naar zijn eigenlijk gehalte wordt geschat, en scherp met hem rekening gehouden, of hij het hem geleende pand begraven of er winst mede gedaan heeft; hier, mijn vriend, oordeelt men over zulke zaken scherper en naauwkeuriger. De parade-helden staan hier in geen beteren reuk dan de eenzijdige theoristen; en duldt men hen nog, in 't algemeen, 't is om hunne andere goede eigenschappen, welligt ook uit eene soort van medelijden met hun bekrompen verstand. Maar CHARON, die ieder ontvangt welke niet op hoog bevel regtstreeks de reis naar den Olympus aanneemt, en ieder zijne plaats aanwijst, schept er soms behagen in, de kleine zielen op eene dergelijke wijze te kwelen als zij-zelve op aarde hunne ondergeschikten of andere lieden gekweld hebben, en zijne manier van handelen met hen is dikwijls regt grappig. Ik maak daarom nog al dikwijls uitstapjes naar Tenare, vertoef gansche dagen aan den Styx, en hoor uren lang met genoegen, hoe de sombere en tevens koddige oude naar den landaard der nieuw aankomenden verneemt, hen ondervraagt en hunne dwaasheden met schoolsche deftigheid bestrijdt.

Doch het wordt tijd dat ik aan de vervulling mijner belofte denk en het ontbrekende aan mijnen laatsten brief aanvulle.

«Een oorlog, welke dertig jaren lang met groote verbittering werd gevoerd» — zoo begon DERFFLINGER zijn verhaal — «bijna alle volken van Europa in wederzijdsche aanraking bragt, de uitstekendste veldheeren te voorschijn bragt, moest noodzakelijkerwijs tot vele verbeteringen in het legerwezen aanleiding geven en menig vooroordeel wegnemen. De oude officieren en soldaten die nog overgebleven waren, hadden een' rijken schat van ondervinding opgedaan, en de landsheer die dit geestelijk kapitaal goed wist te gebruiken, mogt zich voor het vervolg rijken interest er van beloven. De keurvorst FREDERIK WILHELM zag dit beter in dan menig een van zijne naburen; hij nam vele officieren en soldaten, die tot dien tijd toe onder Zweedsche vanen gevochten hadden, in zijne dienst, en verwaardigde mij met zijn bijzonder vertrouwen, bepaaldelijk voor wat de zamenstelling en opleiding der ruitery betrof.

«In den loop van dien heilloozen oorlog waren er talrijke misbruiken ingeslopen; de krijgstucht was verslapt, de wil der chefs onbepaald.

«In de eerste plaats moest de keurvorst op middelen bedacht zijn dat hij volkomen meester over zijne troepen werd. Hij veranderde daarom het nog overal in zwang zijnde wervings-stelsel, door 't welk de kolonels hunne regimenten zoo goed als in leen hadden, alle officiersplaatsen naar goeddunken begaven en de inwendige aangelegenheden willekeurig regelden. De werving der soldaten en de vervulling der officiers-plaatsen werd nu tot het uitsluitend regt van den landsheer gemaakt; straffen en belooningen gingen alleen van hem uit, en de kolonels waren slechts de uitvoerders van zijnen wil. De verpligting van den adel en der steden om troepen te leveren, werd allengs in eene geldelijke contributie veranderd, waardoor de keurvorst de werving in zijne hand had en de grove misbruiken des te gemakkelijker konde weren. Hij ontwierp nieuwe krijgswetten en handhaafde ze strengelijk. De nieuwe inrigtingen vonden in den beginne veel tegenstand, maar de krachtige wil van den keurvorst kwam na weinige jaren alle moeilijkheden te boven, en de mildheid waarmede hij trouwe diensten beloofde, vermeerderde ook het aantal trouwe dienaars, op wie hij zich in tijden van gevaar gerust verlaten kon.

De ruitery maakte de voornaamste sterkte van het Brandenburgsche leger uit, en mogt zich verheugen over de bijzondere gunst des ridderlijken keurvorsten, die haar dikwijls ter overwinning geleidde. Ieder ruiter moest zich zijn paard, zijne wapenen, uitrusting en kleeding op eigene kosten aanschaffen, maar overeenkomstig algemeene bepalingen. De kleeding der eskadrons was van dezelfde kleur, maar niet die der regimenten; men liet den ruiters ten aanzien van kleiugheden gaarne eene zekere vrijheid, en zag er niet op, of de een of ander vier of vijf tanden aan het spoorrad had, of eene gesp soms een duim hooger of lager zat, zoo de manschap slechts naauwgezet in de dienst, kloek en dapper was. De kurassiers droegen over het lederen wambuis een borst- en rugharnas, op het hoofd hadden zij een ijzeren stormhoed; de dragonders waren ongeharneest, en droegen hoeden met opgeslagen rand of klep. De wapenrusting bestond doorgaans uit pallas, pistolen en een lang roer; een gedeelte der dragonders droeg halve pieken. De troep was op drie gelederen geschaard. De eskadrons waren 120 ruiters sterk; in de slagorde stonden zij gewoonlijk op den afstand eener frontlengte van elkander, doch de eskadrons van de tweede linie altijd over de openingen van de voorste linie; men noemde dit de stelling in halfvolle liniën, waarvan slechts bij gebrek aan ruimte afgeweken werd. Een regiment had van drie tot acht eskadrons of eskwaders. Bij den aanval moest bij voorkeur de sabel, bij de vervolging alleen de pistool gebruikt worden. Van de lange geweren bediende men zich meestal slechts als de ruitery uit gebrek aan voetvolk moest afzitten, 't geen men in geval van nood ook van de kurassiers vergde. De ruiters stelden er hunne eer in, dat zij in het gevecht tot alle diensten bruikbaar waren; stredden zij echter te voet, dan verlangde men van hen niet dat zij de taktische kunst van het voetvolk nabootsten, maar was tevreden, als zij zich van hunne wapenen nadrukkelijk bedienden, en daar zij steeds gewoon waren eene spoedige beslissing te zoeken, geschiedde dit uit eigen aandrif.»

« Het *voetvolk* was zamengesteld uit regimenten van 2 bataillons, ieder van 4 kompagnien, iedere kompagnie bestond uit 150 man, in 3 pelotons verdeeld, doch in deze formatie had dikwijls, ter zake van geldbesparing, eene tijdelijke verandering plaats. De uniform was blaauw en eenparig; 100 man waren met musketten, 50 met pieken gewapend; de troep stond op zes gelederen. Het voorste en achterste gelid bestond gewoonlijk uit piekeniers; soms echter maakten deze ook het middelste peloton uit. Moest er in dit geval gevraagd worden, dan vielen de vijf voorste gelederen op eene knie neder, het zesde gelid schoot eerst, dan het vijfde, enz.; zoodra het eerste gelid vuur gegeven had, moest het zesde weder geladen hebben, doch zelden was het daarmede gereed. Vroeger had het voorste gelid eerst gevraagd, en was dan achter het front geloopt, om weder te laden, hetgeen altijd veel verwarring en tijdverlies veroorzaakte, en derhalve in onbruik geraakte. Patronen, benevens patroontasschen werden eerst in 1670 ingevoerd en van dezen tijd af de duitsche sloten allengs door fransche vervangen. Somwijlen namen de regimenten draagbare spaansche ruiters mede in 't veld.»

« De *artillerie* was volgens het Zweedsch model. In den beginne had de keurvorst, behalve eenige kleine veldmortiers en zware stukken geschut, alleen zoogenoemde Zweedsche ligte stukken, zijnde ijzeren vierponders; het kanon wog 625 ponden, had vier voeten lengte, werd met $1\frac{1}{2}$ pond buskruid geladen en dreef den kogel 800 tot 1000 schreden ver. Men schoot er vooral kartetsen uit, te weten: musketkogels in linnen zakken of blikken bussen. Later voerde ik drieponders in, die echter niet meer, zooals de Zweedsche stukken, met 2 paarden, maar met 4 paarden bespannen werden en ook iets langer waren. Men rekende voor ieder regiment te voet 2 ligte stukken. Dikwijls voegde de keurvorst zijne ruitery een aantal stukken geschut toe, wier bespanning dan vermeerderd, en de bedienings-manschap op de handpaarden der ruiters gezet werd. Het zwaar geschut bleef gewoonlijk in reserve, doch in den slag bracht men het zeer spoedig in de vuurlinie en bezette er de gewichtigste punten mede.»

« In het algemeen was de verhouding van het getal stukken tot het aantal troepen zeer aanzienlijk, en moest het ook zijn, dewijl de infanterie nog altijd veel tijd voor de lading noodig had en haar vuur geen groote werking deed. Toen de keurvorst, na den slag van Fehrbellin, het in Maagdenburg achtergelatene voetvolk ontbood, had hij op 18000 man 75 stukken geschut. Onze bondgenoot, de koning van Denemarken, had voor Wismar, bij een even sterk getal troepen, 54 stukken geschut en 7 mortieren. Toen wij het beleg voor Stettin sloegen, bracht de keurvorst 206 stukken kanon en 40 groote mortieren bijeen. In mijne betrekking van veldtuigmeester, beijverde ik mij de stukken ligter en beweeglijker te maken, maar ontmoette bij de lieden van het vak groote moeilijkheden en kon mijne inzichten nimmer doorgezet krijgen.» — TURENNE merkte aan, dat ook hij daarover steeds gedacht had, maar de voorkeur voor het zwaar geschut nimmer had kunnen overwinnen. Ik zelf ben te korten tijd inspecteur der artillerie geweest, dan dat ik op den toestand van het geschutwezen eenigen in-

vloed zou hebben kunnen uitoefenen, doch dikwijls heb ik er over nagedacht, of het geschut niet nog ligter en in 't algemeen beweegbaarder zou kunnen gemaakt worden, zonder deszelfs werking wezentlijk te kort te doen. Het is echter zeer moeilijk hierin het ware midden te vinden, want daarbij komen de gezamentlijke hoofdtakken der geheele krijgskunst in overweging, terwijl de gesteldheid van den grond en der wegen van het krijgstoneel, er een' zeer bijzonderen invloed op hebben.

Het gesprek liep vervolgens over de keus van personen voor de bezetting der hoogere bevelhebbersposten bij de artillerie. DERFFLINGER verhaalde dat TORSTENSON overste van een regiment te voet geweest was, toen GUSTAAF ADOLF hem tot directeur van het Zweedsche geschutwezen had benoemd, met last om het te reorganiseren; later werd hij tot rijksveldtuigmeester bevorderd, en het is bekend dat hij de Zweedsche artillerie tot de beste van Europa maakte. Daarbenevens voerde hij nog bevel over een sterk korps troepen, en op BANERS grootsche togten was hij diens beste ruiter-generaal, later noch door STALHANSKE, noch door KÖNIGSMARK in snelheid en stoutheid overtroffen. DERFFLINGER zelf had steeds bij de ruitery gediend, maar werd door den keurvorst, met wijze bedachtzaamheid, tot generaal-veldtuigmeester, ja zelfs tot inspecteur over alle Brandenburgsche vestingen benoemd. Het is bekend dat ik insgelijks juist niet tot het wapen der artillerie behoorde, waarom ik vele bezwaren inbragt bij mijne benoeming tot inspecteur over dit wapen, doch welke de koning spoedig wegnam.

TURENNE was bepaald van meening, dat dergelijke verplaatsingen van het eene wapen tot het andere, groote voordeelen hadden, die de daarmede gepaard gaande nadeelen altijd overtroffen, op den voorgrond gesteld dat men in de keus der personen zeer voorzigtig te werk ging. Een bevelhebber van hoogen rang bij de artillerie, behoeft noch een geschutgieter, noch een buskruidmolenaar te zijn, een ruiter-generaal evenmin een bekwame zadelmaker, hoefsmid, afrigter of vechter te zijn, en de infanterie-generaal kan de speciale handelingen van dat wapen nog gemakkelijker ontbeeren. Wat echter ieder in 't bijzonder behoort te bezitten, is de kennis van de eigenaardigheden en van de wijze van gebruik eener wapensoort, welke men zich bij genoegzame krijgsondervinding en bij gezond menschenverstand zeer ligt kan eigen maken. De voordeelen die bij iedere wapensoort meer of minder diep ingeworteld zijn, worden daardoor gemakkelijker overwonnen. Men moet in 't algemeen onderscheid maken tusschen den man van technische en taktische bekwaamheden, die men bij de hooge bevelhebbers zelden in één' persoon vereenigd vindt.» — Na eenige onbeduidende bedenkingen onzerzijds, gaven wij den maarschalk gelijk, en verzochten hem toen, om nu ons ook eene korte schets te geven van den toestand des franschen legers onder zijne bevelen, waarvan ik u hier het hoofdzakelijke wil mededeelen.

« Ook Frankrijk » — dus begon TURENNE — « heeft aan de Zweden de voornaamste verbeteringen in zijn krijgswezen te danken, alhoewel niet geheel regtstreeks. Het troepenkorps 't welk de hertog BERNHARD van Weimar voor rekening der fransche kroon sedert 1636 onderhield, bestond

wel is waar uit Duitschers, maar was volgens Zweedsche beginselen georganiseerd en geoefend, en diende na BERNHARDS dood, in elk opzigt ons tot model. De waarde van een' troep behoorde men intusschen nimmer naar het uiterlijke te beoordeelen, maar meer naar de vast ingewortelde gewoonten en gebruiken. Zijn deze goed, dan blijven zij ongelooflijk lang bestaan, zelfs bij verwisseling der hoogere bevelhebbers, want zij worden de manschappen tot eene tweede natuur. Even moeilijk is het echter ook kwade gewoonten uit te roeijen, en wij hadden er toenmaals nog zeer vele, die diep waren doorgedrongen.»

« Een hoofdgebrek was de veel te groote vermeerdering van het getal officiersplaatsen, en dat die gegeven werden aan gunstelingen van de koninklijke maitresses en van haren uitgebreiden aanhang. In het kleine leger van BERNHARD waren de kompagnien te voet en te paard altijd 400 à 150 man sterk. Louvois bragt haar daarentegen dikwijls op de helft van dit getal, om meer patenten van den rang van kapitein te kunnen uitdeelen. Met de benoeming van kolonels en generaals ging het niet veel beter. De gunst van het hof gold meer dan persoonlijke verdienste. Op die wijs kregen wij eene menigte jonge en onwetende officieren, die al de loszinnigheid, pronkzucht en ijdelheid van het hof te Versailles, in het leger bragten en voor wezentlijke zaken niet deugden. Hun toilet kostte ongelooflijk veel tijd, en wanneer deze jonge heeren, met hunne vervaarlijke allongeparuiken, deftig daarheen stapten, met kanten lubben en linten opgeschikt, dan geleken' zij meer op tooneelheden dan op eerlijke krijgslieden. Zonder den ridderlijken geest dien zij meerendeels bezaten, en die het fransch karakter eigen is, ware het onmogelijk geweest met zulke officieren veel uit te rigten. Nadat ik hen echter eenige malen goed in 't vuur geleid had, verdween allengs al dat belagchelijke. In de oorlogen met de duitsche rijkslegers zouden wij steeds het onderspit hebben moeten delven, hadden wij het voordeel van de eenheid in het opperbevel niet op onze zijde gehad. Wel legde Louvois mij door zijne laffe kinderachtige instructiën menige moeilijkheid in den weg, maar ik gedroeg mij naar dezelve slechts dan, als zij met mijne eigene inzigten strookten, en bekommerde mij na de behaalde zege weinig om des ministers verstoordheid.

» Aangaande onze militaire organisatie valt niet veel loffelijks te zeggen; zij stond aan gedurige verandering bloot en was zelden doelmatig. De regimenten *ruiterij* waren van 2 à 3 eskadrons, ieder bestaande uit 3 à 4 kompagnien. De kurassiers en dragonders waren doorgaans met sabels, pistolen en musketons gewapend; de borst- en rugharnassen kwamen bij de eersten allengs in onbruik; de laatsten verloren meer en meer de gewoonte om in geval van nood te voet te strijden. Bij het gevecht stonden de ruiters in drie, meestal geopende gelederen geschaard. Aan het goeddunken der kolonels werd het overgelaten, of zij den vijand met vuur of staal wilden laten aanvallen of afwachten. De aanvalsbewegingen in den galop waren zeldzaam en hadden dan met weinig orde plaats.»

« Het *voetvolk* stond op zes gelederen; de pikeniers die het derde gedeelte der manschap uitmaakten, stonden ge-

woonlijk in het midden. De beschermingswapenen kwamen van lieverlede te vervallen. Na de uitvinding der nieuwe bajonetgeweren, werden het eerst*de grenadiers daarmede gewapend, en deze later in kompagnien vereenigd, die op den regter vleugel van hunne regimenten of bataillons stonden. De gehechtheid aan de piken vertraagde de algemeene invoering van gezegde vuurwapenen, in weerwil van hunne blijkbare voordeelen.»

« Onze *artillerie* heeft gedurende den langen tijd van mijne veldheersloopbaan, weinig vorderingen van belang gemaakt. Men sleepte zeer lange en zware stukken, in niet groot getal de legers achterna, en kon zich niet op de hoogte stellen van de overtuiging dat men in het veld veel ligter geschut behoefde dan voor vestingen. In de belegeringskunst overtroffen wij echter al onze tegenstanders.»

« Na deze openhartige verklaring van de gebreken in ons krijgswezen, zal men mij natuurlijk de vraag doen, hoe het kwam dat wij desnietteenstaande groote voordeelen op onze vijanden behaalden. Ik heb dit reeds gedeeltelijk hierboven te kennen gegeven, maar moet er nog het volgende bijvoegen. Boven velen mijner tegenstanders had ik het voordeel eener veel grootere ondervinding; met zorg en ijver bestudeerde ik mijn krijgstooneel en des vijands gewoonten; ik was waak- en werkzaam, en ontzag geen geld om zekere berigten te bekomen. Ik ging met stoutheid of langzaam (*temporiserend*) te werk, al naardat de omstandigheden waren, en bleef zelfs na mislukte aanvallen zóó dicht mogelijk bij den vijand, waardoor ik hem in ontzag hield en mijne troepen voor moedeloosheid bewaarde, die altijd 't gevolg is van eenen voortgezette terugtogt. Eene eigenschap die ik in 't bijzonder bezat, was de keus van goede stellingen, doch ik bediende mij er minder van om groote landstroken te dekken, dan om den vijand in zijne operatiën te hinderen. Moest ik eene provincie verdedigen, dan ging ik bijna altijd aanvallenderwijs te werk, vooral tegen de legers van bondgenooten. Aan een eigenlijk gezegd krijgsselsel heb ik mij nimmer gehouden; *mijn* stelsel was: geen stelsel te hebben, en dat is steeds het beste; want een veldheer moet iederen dag zijn' vijand in eene andere gedaante verschijnen; dezelfde handelwijs gedurig herhaald, doet ten laatste geen uitwerking meer.»

« Gij, generaal CLAUSEWITZ, denkt wel over mijne Rijnverdediging niet zeer gunstig, en kunt, wat de handelwijs aangaat, volkomen regt hebben; maar ik bereikte mijn oogmerk en dat is genoeg. Had ik een' ander' tegenover mij gehad, dan zou ik welligt ook anders gehandeld hebben; in den oorlog nu moet men zich steeds naar de omstandigheden gedragen.»

Wij verzochten nu den burggraaf om ons zijn oordeel te zeggen over den Prins VAN CONDÉ en den maarschalk VAN LUXEMBURG. In den beginne wilde hij zich over beiden niet uitlaten, doch uitte daarop zijne meening als volgt: « CONDÉ was snel besloten en stout als de vijand moest aangevallen worden, maar spaarde geen menschen en betaalde zijne overwinningen buiten alle verhouding duur. Hij verstond meesterlijk de kunst om de troepen met zich voort te slepen,

en was overal met de grootste doodsverachting aan de spits. Het gevaar verlokte hem zóó zeer, dat hij zich dikwerf moedwillig er in wierp. Bedaard overleg en zorgvuldige overweging der omstandigheden vielen niet in zijnen smaak, en zijne overwinningen heeft hij meer aan die welbekende fransche onstuimigheid te danken, dan aan eene gepaste inleiding om ze te behalen. De hertog van LUXEMBURG was een man van grooten moed, juist blik, bedaard overleg en snelle handeling; maar zijne geneigdheid voor het spel, de vrouwen en andere verstrooijingen, maakten hem ongeschikt om den loop van eenen geheelen veldtogt met de noodige opmerkzaamheid te bestieren. Hij kon beter eene overwinning bevechten dan hij wist voordeel er mede te doen. Een belagchelijk bijgeloof lag den grond in hem tot menig verderfelijk vooroordeel. De zucht tot vermaak heeft hem, gelijk vele andere veldheeren, een groot deel van zijnen roem doen verliezen. Hij die aan het hoofd van een leger staat, behoeft wel niet als een Karthuizer monnik te leven, maar moet evenmin den kostbaren tijd in zingenot verbeuzelen. Het voorbeeld van den opperbevelhebber werkt te vermogen op de onderbevelhebbers, dan dat zulks eene onverschillige zaak zou kunnen zijn; geeft deze nu zelf den toon in het najagen van ijdelheid, dan kan hij met zekerheid er op rekenen, dat zijne ondergeschikten hem daarin nog zullen zoeken te overtreffen, want de groote hoop is altijd meer geneigd om de gebreken, dan om de deugden van die boven hem geplaatst zijn, na te volgen.»

DERFFLINGER maakte hier de opmerking dat zeer groote geesten meest altijd tot dergelijke buitensporigheden geneigd waren, dewijl zij de kracht in zich gevoelden, om de gevolgen van begane mislagen gemakkelijk weder onschadelijk te maken.

«'t Kan zijn» — antwoordde TURENNE — «maar 't geschiedt toch altijd ten koste van het doel dat moet bereikt worden, en met een sterker gebruik der ons toevertrouwde middelen. Een mislag blijft altijd een mislag, mogt hij ook op de schitterendste wijs weder goed gemaakt worden; en daar een veldheer buitendien reeds aan vele mislagen blootgesteld is, die hem noodzaken kunnen overgroote offers te brengen, moet hij zich reeds dáárdor aangespoord gevoelen, om alle mislagen te vermijden, die uit ligtzinnige onachtzaamheid ontstaan.»

Ten slotte vermeende ik aan den maarschalk nog de vraag te moeten doen: waardoor de Rijnpaltz in het jaar 1674 verdiend had zoo zwaar geteisterd te worden? en ontving daarop het volgend bescheid: «Het behoorde toenmaals nog tot de gebruiken in den oorlog, om een land waarin men zich niet meer kon staande houden, te verwoesten, opdat de vijand in zijne middelen om den oorlog voort te zetten, zoude besnoeid worden. Deze maatregel was onbetwistbaar zeer barbaarsch, maar is dan de verdelging van een vijandelijk leger, een zachter middel? Zijn de soldaten ook geen menschen? De gezegde vandaalsche handelwijs moet echter, naar mijn inzien, afgekeurd worden, want de troepen verwilderen daardoor op eene wijze dat men een groot gedeelte der heerschappij over hen verliest, wat zeer erge gevolgen kan hebben. Mijne harde handelwijs jegens de arme Palt-

zers, heeft mij menigen slapeloozen nacht gekost; maar ik handelde overeenkomstig hogere bevelen, en kon niet altijd verhinderen dat men de mijne te buiten ging.»

DERFFLINGER verhaalde hierop hoever de verwildering der troepen in den dertigjarigen oorlog toegenomen was, nadat nu deze, dan gene partij alle mogelijke verdelgingsstelsels had aangewend en uitgeput. De menschen zijn toenmaals met echt duivelsche boosheid mishandeld geworden, en de haren rijzen te bergen, alleen op de gedachte dier gruwelen. Bij het aanwenden van zulke geweldige middelen als de oorlog gebiedend vordert, mag het zeker moeilijk vallen de grenlijn te bepalen tusschen gruwzaamheid en noodzakelijke hardof gestrengheid; maar het is toch altijd eene gewigtige taak der legerbevelhebbers, om alle gruwelen in den oorlog zooveel mogelijk te verhoeden, en althans behoort de weerlooze verschoond te blijven. Als ik echter aan de onmenschelijkheden denk die nog tegenwoordig op het Pyrenesche schiereiland door Spanjaarden tegen Spanjaarden bedreven worden, dan zou ik bijna mogen wenschen, dat de groote mogendheden van Europa een half millioen soldaten daarheen zonden en de gansche bevolking aldaar onder het juk bragten, om het land van die monsters te verlossen (1).

Deze gedachte heeft mij sedert mijn verblijf op den Olympus, dikwijls zeer levendig beziggehouden, want naar de verhalen der hier aankomende Spanjaarden, kan men met vrij wat zekerheid voorspellen, dat het Pyrenesche schiereiland gedurende eene lange reeks van jaren het schouwtooneel van woeste regeringloosheid zal blijven. De Christinos en Karlisten staan te verbittert vijandig tegenover elkander, dan dat immer eene schikking tusschen hen zou te treffen zijn; de eene of de andere partij moet dus volkomen overwonnen worden, wat bij de aangeboren taaije volharding des Spaanschen karakters niet zoo spoedig gaat. De zegevierende partij zal zich echter over de overwinning niet lang verheugen kunnen, want men zal weér nieuwe omwentelingen zien uitbreken, republikeinen en absolutisten elkander op nieuw den hals zien breken, tot eindelijk, als het volk de uiterste grens van uitputting en moedeloosheid heeft bereikt, eene kleine dwingeland opstaat, die het treurig overschot dezer voormalige wereldbeheerschers aan de slavenketen legt en hen door middel eener ijzeren tuchtroede tot verstandiger menschen maakt.

(1) Deze brief is van den 2den Januarij 1836 gedagteekend, 't geen de lezer niet over 't hoofd moet zien.

(Aanmerking van den uitgever der brieven.)

VERHAAL

DER

KRIJGSGEBEURTENISSEN IN HET LANDSCHAP *RAUW*, TER
WESTKUST VAN *SUMATRA*, GEDURENDE HET JAAR
1855, EN VAN DE HELDHAFTIGE VERDEDIGING
VAN HET FORT *AMERONGEN*.

DOOR

H. M. LANGE,

Majoor der Infanterie bij het O. I. leger.

Maar (Nederlanders, voelt uw adel!) 't was meer groot,
Toen Leydens burgerschaar ten prool van hongersnood,
Besloot, niet om den dood voor 't Vaderland te lijden,
Maar voor dat Vaderland tot aan den dood te strijden.
Tot schimmen uitgeleerd, weêr stond elk op den wal,
Den honger, list, verraad, en Rome, en 't heelal!
En liever 't eigen vleesch ten gorgel ingedreven,
Dan zich der Spaanschen wraak ten wissel buit gegeven.
J. F. HELMUS, *De Hollandsche Natie*;
tweede zang.

(Vervolg van N°. 5.)

Ten einde het aanleggen der vijandelijke verschansingen om het fort en kampement zooveel mogelijk te verhinderen, werd tot eenen uitval besloten. Twee pelotons, ieder vergezeld van 200 Bata's, en aangevoerd door den 1sten luitenant *Poland* en den 2^{den} luitenant *von Tschudy*, verlieten met dat oogmerk 's middags om twaalf uren, terwijl de Padries zich met het gebed bezig hielden, zoo ongemerkt mogelijk het kampement. De luitenant *von Tschudy* trok met zijn onderhoorig peloton en de daarbij gevoegde Bata's, langs den voet van de hoogte waarop het fort gelegen was, om den vijand in den rug te vallen, terwijl de luitenant *Poland* met zijn peloton en zijne hulptroepen, de vijandelijke benting be kroop. Nadat deze troepen op eenigen afstand van het fort verwijderd waren, opende de luitenant *Logeman* op de vijandelijke benting uit het fort met den drieponder het vuur, om de aandacht tot zich, en van de uitgerukte troepen zooveel mogelijk af te trekken.

Toen de luitenant *Poland* de vijandelijke benting tot op vijftig passen genaderd was, viel hij met den stormpas en onder een luid *hoezee!* op dezelve aan, met dat gevolg dat de vijand, die zich ook in den rug bedreigd zag, in allerijl de vlugt nam, en de Padries, welke niet in tijds konden wegkomen, werden nedergestooten, zoodat meer dan vijftig derzelve op de plaats bleven liggen. De Bata's vervolgden den vijand tot bij *Padementingi*, en bragten hem nog eenig verlies toe, doch toen zij in de nabijheid van die kampong gekomen waren, kwamen de Padries met overmagt opzetten, dreven de Bata's tot het kampement der onzen terug, en namen hunne vorige stelling weder in. Bij dit gevecht werden de 1ste luitenant *Poland*, drie Europeanen en twee Java-

vanen van de *barissan*, benevens een tiental Bata's gewond, terwijl één Europeaan in 's vijands handen viel en afgemaakt werd. 40 Geweren, 50 sabels, benevens een aantal lanssen en verscheidene kleedingstukken vielen den onzen in handen. Nadat de troepen welke den uitval met zulk een gunstig gevolg hadden ten uitvoer gebragt, weder waren binnengerukt, werden fort en kampement sterk beschoten, hetgeen tot den avond voortduurde.

Den 24sten October ontwaarde de bezetting met het aanbreken van den dag, dat de vijand ook zuidwaarts van het fort verscheidene bentings had opgeworpen. Dien ten gevolge kreeg de luitenant *Bischoff* last 's morgens om acht uur eenen uitval te doen met een peloton van onze troepen, benevens 400 man van *Mandehiling*. Ook aan dezen officier gelukte het de vijandelijke verschansing ongemerkt tot op geringen afstand te naderen, en door eenen zoo onverwachten als stouten aanval, den vijand met verlies van verscheidene manschappen, die meerendeels met de blanke wapens werden afgemaakt, uit dezelve te verdrijven. Eene menigte wapenen, benevens eenig kruid en lood, en vele kleedingstukken, werden ook bij die gelegenheid buit gemaakt.

Dien dag kwam 's middags om twaalf ure een zendeling, namens den Dato van *Tantarom* mededeelen, dat dit kampongs- hoofd aan het Gouvernement getrouw bleef, doch door de omstandigheden gedwongen werd bij den vijand te blijven, en met dezen in schijn gemeenzame zaak te maken, dat hij echter zoude trachten de bezetting van rijst en padi (rijst in den bolster) te voorzien. De Dato van *Tantarom* (*Kalie-Bagindo*) liet door dezen zendeling voorts nog weten, dat de bezetting van *Loender* zich steeds staande hield, dat hij dien post zooveel mogelijk van rijst voorzag, en 's nachts de waterleiding hersteld had, welke de vijand vernield had, om de bezetting van de *redoute* te *Loender* van water te berooven.

Het was omstreeks half twee ure 's middags, toen de vijand zijne verschansingen ten noorden van het fort *Amerongen*, in allerijl verliet en zich naar de kampong *Padementingi* begaf; van het oogenblik dat de vijand zich tot dat einde bloot gaf, werd gebruik gemaakt om hem uit het fort met den drieponder te beschieten. 's Namiddags ten half vijf ure meldde de Dato van *Tantarom* zich in persoon aan en bragt eenige rijst en padi mede, met de belofte van meer te zullen bezorgen, zoodra de gelegenheid zulks zoude toelaten; aan hem werden brieven ter bezorging naar *Loender* en *Limoen-Manies* toevertrouwd. In den nacht van den 24sten op den 25sten October werd door den vijand geen schot gedaan.

In den vroegen morgen van den daaropvolgenden dag, bragt de Dato van *Tantarom* het berigt dat *Toeankoe Tamboesy* zich met zijn volk te *Loebo-Layang* bevond, terwijl de bevolking

van Alahan-Pandjang en Loebo-Sikapping zich te Padementingi ophield. 's Namiddags om twee ure hoorde men in de rigting van Limoen-Manies eenige gewerschoten vallen, hetgeen deed vooronderstellen dat eenige manschappen van Mandehiling konden in aantogt zijn; dien ten gevolge werd een hoofd met 50 Bata's den bedoelden weg uitgezonden, om hen te gemoet te gaan en den doortogt gemakkelijk te maken. Om vier ure in den namiddag kwam werkelijk een troep van 400 Bata's opdagen, welke onmiddellijk in het kampement werd binnengelaten. Met diezelfde gelegenheid werden eenige brieven ontvangen, waaronder één van den Toeankoe *Bagindo-Kalie* van Natal, aan den luitenant *Poland* gerigt, waarbij genoemd hoofd verzocht, zijnen bloedverwant Dato *Bagindo-Alam* van Padementingi niet te streng te beoordeelen, omdat zijne verkeerde handelingen ten aanzien van het Gouvernement, meer aan zijne jeugd en zwakheid, dan aan kwalijkgezindheid moesten worden toegeschreven, daarom toegevendheid voor hem inroepende. Tegen het vallen van den avond kwam de Dato van Tantarom weder eenige rijst en Padi bezorgen, en deed de belofte van 's anderen daags ter waarde van een tábil goud te zullen zenden. Ook in den nacht van den 23sten op den 26sten October bleef alles stil en rustig.

Den 26sten werd de door den Dato van Tantarom toegezegde rijst en olie werkelijk bezorgd, en ontving men door hem de mededeeling dat de Maduresche korporaal *Sader*, van de bezetting te Loender, door de bevolking van Kwamen gevangen genomen, en naar Toeankoe *Tamboesy* te Loebo-Layang gezonden was, alwaar hij door den *Jang-di-Pertoean* eigenhandig was onthoofd geworden. De brief welken de luitenant *Poland* den vorigen dag van den Toeankoe van Natal ontvangen had, werd dien dag met *Radja Inda*, die denzelfden van Natal had medegebragt, naar Padementingi gezonden, om aan Dato *Bagindo-Alam* ter lezing overhandigd te worden, wordende de genoemde overbrenger, tot teeken van zijn vreedzaam oogmerk, van eene witte vlag voorzien. *Radja-Inda* werd bij zijne aankomst te Padementingi niet te min zeer onheusch ontvangen; hij keerde 's anderen daags 's morgens om drie ure terug met twee lanssteken, welke wonden hem, volgens zijn zeggen, door Dato *Bagindo-Alam* eigenhandig waren toegebragt.

Vermits het te voorzien was, dat gebrek aan levensmiddelen onze troepen weldra in groote ongelegenheid zoude brengen, zoo werd door bemiddeling van den Dato van Tantarom, aan den vijand het voorstel gedaan, om eenige gevangenen, welke de onzen bij verschillende gelegenheden gemaakt hadden, en die van geen nut waren, terwijl zij het hunne toebrogen om den voorraad te verminderen, voor levensmiddelen uit te leveren, wordende ieder der gevangenen, ten getale van

zeven, naar mate van zijnen rang en belangrijkheid, op eene bepaalde waarde geschat. Dien ten gevolge had de uitlevering van den eersten gevangene, degen die het minst werd op prijs gesteld, voor eene hoeveelheid rijst en padi, welke namens den Dato van Tantarom bezorgd werd, op den 27sten October plaats. Dienzelfden dag zond de regent van Mandehiling 60 man van zijne hulptroepen naar Limoen-Manies, om rijst en andere benodigdheden, welke aldaar voorhanden waren, af te halen. Om elf uur 's avonds werd een detachement onzer troepen van 60 man in die rigting uitgezonden, op het bericht dat de Rauwenaren het voornemen hadden Limoen-Manies aan te vallen.

Op den 28sten October bezorgde de Dato van Tantarom andermaal eene hoeveelheid rijst, om een der gevangene vijandelijke hoofden, den Toeankoe *Hadji*, namelijk, van de kampong Hatar, daarvoor uit te leveren. De rijst, welke als losprijs geleverd werd, werd daarvoor echter niet voldoende geoordeeld, ten gevolge waarvan eene grootere hoeveelheid, benevens vier karbouwen (buffels) werden toegezegd. Het genoemde hoofd bleef in afwachting van de bezorging daarvan, gevangen.

De door den Dato van Tantarom toegezegde levensmiddelen, werden den volgenden dag echter niet geleverd, zoo men vernam, doordien gemeld hoofd, ter zake van zijne gemeenschap met onze troepen, bij den vijand in verdenking was geraakt, hetgeen hem verplichtte omzigtiger te handelen. Dien dag werden 's namiddags om drie ure, in de rigting van Padementingi eene groote menigte gewerschoten gehoord, welke nagenoeg gelijktijdig schenen losgebrand te worden, vermoedelijk om den Toeankoe *Tamboesy*, die volgens de berigten, met eene zeer aanzienlijke magt ter genoemde plaats was aangekomen, te verwelkomen.

Den 30sten October hield het volk van Mandehiling zich gedurende den voormiddag bezig met eenige padi, welke in de kleine kampong Kabah-Kitjil, een vierde uurs van het kampement gelegen, ontdekt was, van daar te halen. Nadat zij ongeveer drie uren ongestoord aan dien arbeid besteed hadden, werden zij door den vijand overvallen; een peloton geregelde troepen, met een officier aan het hoofd, benevens de regent *Radja-Gedobang*, met de overgeblevene Bata's, werden afgezonden om hen te ontzetten en hunnen aftogt te dekken; desniettemin verloren vier Bata's bij die gelegenheid het leven en vijf derzelfden werden zwaar gewond.

Den 31sten October viel niets bijzonders voor; men kreeg dien dag het bericht dat 150 Bata's, van rijst voorzien, in aantogt waren, en zich in het gebergte verborgen hielden, ten einde eene gunstige gelegenheid af te wachten om binnen het kampement te rukken. Om die reden werd 's anderen daags

morgens vroegtijdig een detachement van 25 soldaten, benevens 200 Bata's uitgezonden om hen te ontmoet te gaan; dit detachement vond echter niemand op de aangeduide plaats, doordien de voormelde 150 Bata's door den vijand waren genoodzaakt geworden terug te keeren, en ook het gezegd detachement werd op den terugtocht naar het kampement, door den vijand achtervolgd en beschoten, doch zonder eenig verlies te lijden.

Dien dag werd een aanvang gemaakt met de daarstelling van eene tweede stevige pagger (heg) om het kampement, tot deszelfs versterking.

Den 2den en 5den November hield de vijand zich zeer rustig, ten gevolge waarvan de Bata's het op laatstgemelden dag waagden, zich in de rivier met de vischvangst te gaan bezig houden, waarin zij niet gestoord werden.

Met het aanbreken van den dag van den 4den November, ontdekte men dat de vijand ten westen van het fort, naar de zijde van het gebergte, druk bezig was met het opwerpen van verschansingen, ten einde de gemeenschap der onzen met Mandehiling geheel af te snijden. De majoor *Eilers* liet hen tot 's middags één uur stil begaan, en zond toen den luitenant *von Tschudy* met een peloton onzer troepen, benevens een detachement Bata's derwaarts. Het gelukte genoemden officier den vijand uit zijne sterkte te verdrijven, en zich van dezelve meester te maken; zij werd dadelijk verwoest en eene nabijgelegene kampong in de asch gelegd, waarop de onzen naar het kampement terugkeerden. Bij dit gevecht was van onze zijde één Bata gesneuveld, wordende later het bericht ontvangen, dat de vijand bij die gelegenheid zes man verloren had.

Den 5den en 6den November bleef de vijand rustig; omstreeks dien tijd werd het bericht ontvangen, dat eenige troepen van Natal in aantocht waren en dat ook een handmortier met toebehooren, van genoemde plaats naar het fort Amerongen zoude worden afgezonden.

In den nacht van den 6den op den 7den November kwam een 60tal Bata's binnen het kampement aan, en bragt het bericht dat bij Limoen-Manies een gevecht was geleverd, waarbij de Rauwenaren door de Bata's waren verslagen geworden. Dien dag (7 November) ontwaarde men dat de vijand noordwestelijk van het fort, achter Bondjol-Rauw, zich met het opwerpen van eene benting bezig hield, welken arbeid hij den daaropvolgenden dag met kracht voortzette. De majoor *Eilers* zond daarom den 9den November, 's morgens om vier ure, een peloton geregelde troepen, benevens een detachement Bata's uit, onder bevel van den luitenant *Popje*, met last om de gemelde benting zoo mogelijk te overrompelen en voorts te vernielen. Ofschoon deze aanval met het meeste beleid en met de grootste onversaagdheid en inspanning werd ten uitvoer gebragt, mogt het den luitenant *Popje* niet gelukken de opdracht

van den majoor *Eilers* te volbrengen. De verschansingen waren reeds te ver voltooid en werden met groote hardnekkigheid verdedigd, zoodat hij genoodzaakt werd terug te deinzen, nadat een geweerkogel hem in de borst zeer gevaarlijk getroffen had, en één Amboinesche fuselier, benevens één Bata gesneuveld waren. De onzen werden bij den terugtocht tot op een geveerschot van het kampement vervolgd, waarop een zware stortregen inviel en de vijand naar zijne stellingen terugkeerde.

Den 11 November werd door de bezetting van het fort en kampement Amerongen het treffend en smartelijk bericht ontvangen, dat de post te Loender verloren was, en de bezetting voor het grootste gedeelte vermoedelijk was om het leven gebragt. De Amboinesche fuselier *Issa* van die bezetting, die, benevens drie Bata's, 's morgens om twee ure met deze treurige tijding was aangekomen, deed van de gebeurtenissen te Loender het volgend verslag:

De redoute te Loender was van het oogenblik af dat de gemeenschap met het fort Amerongen was gestremd geweest, herhaaldelijk zeer ernstig aangevallen geworden; de bezetting had zich echter met de grootste manmoedigheid verdedigd, tot dat gebrek aan krijgsvoorraad het niet langer mogelijk maakte. Deze omstandigheid bragt de kommandant der bezetting, de korporaal *W. Fievelje*, die sedert eenigen tijd als onder-officier dienst deed, tot het besluit, om de redoute den 4den November, 's avonds om zeven ure, met achterlating van den tweeponder en de lilla's, ongemerkt te verlaten, en in de duisternis te trachten, met de bezetting naar het fort Amerongen terug te trekken. 's Anderen daags, 's morgens om tien ure, werd het detachement echter ontdekt en onmiddellijk aangevallen; door gebrek aan kruid en lood kon aan dezen aanval van eene groote overmagt niet lang weerstand geboden worden, en de genoemde korporaal verloor bij dit gevecht weldra het leven. Hierop namen de overige manschappen de vlucht, en verspreidden zich in het gebergte, om redding te zoeken, en op die wijze was het den fuselier *Issa* gelukt het fort Amerongen in den vroegen morgen van den 11den November te bereiken, in de rigting welke hij te nemen had, geleid wordende door het gebulder van het kanon van genoemd fort.

De vijand ging steeds voort met de onzen hoe langer hoe meer in te sluiten, en alle toegangen zoo veel mogelijk te bezetten. Zoo ontwaarde men in den vroegen morgen van den 12den November weder ongeveer 600 Padries, welke bezig waren om met dat oogmerk, ten westen van het fort, verschansingen op te werpen. Om zulks tegen te gaan, zond de majoor *Eilers* op den middag een peloton geregelde troepen, onder den luitenant-adjutant *Moltzer*, benevens een detachement Bata's derwaarts, aan welke troepen het gelukte den vijand te verdrijven en de aangelegde werken te vernielen.

(Vervolg hierna.)

BOEK-BESCHOUWING.

Levensbijzonderheden van den Luit.-Generaal Baron C. R. T. KRAYENHOFF; door hem zelven in schrift gesteld, en op zijn verlangen in het licht gegeven, door M. H. W. TYDEMAN, Prof. Jur. aan de Universiteit te Leijden. Nijmegen, C. A. VIEWEG, 1844, in 8°, gr. 538 bladz.

Reeds eenigen tijd vóór de verschijning van het genoemde werk, was er sprake geweest, dat de zoolang te gemoet geziene levensbeschrijving van den Generaal Baron KRAYENHOFF, zoo het scheen, der vergetelheid zou toegewezen zijn. De ijverige geschiedvorschers, vooral die der vaderlandsche historie, hadden redenen over deze teleurstelling te klagen, omdat de persoon wien het hier gold, eene gewichtige rol gespeeld en zeer hooge betrekkingen in een belangrijk tijdvak onzer geschiedenis bekleed had. De hier bedoelde mare was voor de vaderlandsche krijgskundigen niet minder teleurstellend, dewijl zij met grond hadden mogen verwachten, dat de levensbijzonderheden van eenen man, die veelmaals, in zekeren zin, het *veto* heeft mogen uitspreken over 's lands lijdelijke defensie-zaken, hoogstwaarschijnlijk het betoog en de uiteenzetting zoude bevatten der krijgskundige beginselen die hij aanleefde en die hem tot rigtsnoer hadden gediend bij de groote verantwoordelijkheid, waarin hij zich daarbij voor tijdgenoot en nakomelingschap stelde. Deze vooronderstelling werd zoowel door de vereerders als door de tegenstanders van den Generaal gemaakt, omdat men nog gedurende zijn leven, en ook na zijnen dood, twijfelingen geopperd had, of de Generaal, in zijne beschikkingen nopens het fortificatie- of lijdelijke defensie-wezen van den Staat, wel volgens erkende krijgskundige beginselen gehandeld had. Aan zijne wetenschappelijke geleerdheid, aan zijnen veelomvattenden geest in het gebied der bespiegelende studie-zaken, twijfelde welligt geen mensch; doch velen waren er die aan zijn krijgskundig, aan zijn strategisch genie geen' grooten omvang toekenden. Zij toch vonden het voor 't minst gewaagd, dat men in zijne kernachtige ideeën over de defensie der stad Amsterdam, zoo gaaf weg een groot talent erkende, bekwaam voor de inrigting van een defensief stelsel voor een geheel rijk, dewijl zijne onbetwistbare plaatselijke hydrographische kennis van de omstreken der hoofdstad, den hoofdgrondslag der ideeën uitgemaakt had, en de belagchelike defensie dier stad in 1787, als het ware had aangewezen, hoe men van die hydrographische kennis een gepast gebruik voor de defensie konde maken.

Hoe het ook zij, de een zoowel als de ander belanghebbende, vernamen met genoegen dat aan de eerste verwachting, de verschijning dezer *Levensbijzonderheden*, voldaan was; ook de verslaggever nam dit werk met gretigheid op, om het met aandacht te lezen. Hij behoorde toch onder diegenen, die in den Luit.-Generaal Baron KRAYENHOFF eenen buitengewonen man erkenden, zoowel in zijnen staatkundigen en krijgskundigen levensloop, in zijne betrekking tot de vaderlandsche geleerden en geleerdheid, als in zijne hoedanigheid van hoogbejaafd schrijver.

Niet zonder voorbereiding echter ondernam de verslaggever deze lectuur, omdat eene groote vermaardheid het voorwerp van zijn onderzoek zoude wezen. Hij dacht daarbij aan den scherpsinnigen SAINTE-BEUVE en aan de wijze hoe deze te werk ging bij de beoordeeling van groote mannen. Recensent herinnerde zich nog de inleiding tot het oordeel van SAINTE-BEUVE over DIDEROT, en hij dacht — welligt is het gewaagd dit te zeggen — geheel eenstemmig met de ideeën in de bedoelde inleiding ontwikkeld; vooral waar SAINTE-BEUVE zegt:

« J'ai toujours aimé les correspondances, les conversations, les pensées, tous les détails du caractère, des moeurs, de la biographie, en

un mot, des grands écrivains; surtout quand cette biographie comparée n'existe pas déjà rédigée par un autre, et qu'on a pour son propre compte à la construire, à la composer. On s'anferme pendant une quinzaine de jours avec les écrits d'un mort célèbre, poète ou philosophe; on le fait poser devant soi; c'est presque comme si l'on passait quinze jours à la campagne à faire le portrait ou le buste de Byron, de Scott, de Goëthe; seulement on est plus à l'aise avec son modèle, et le tête à tête, en même temps qu'il exige un peu plus d'attention, comporte beaucoup plus de familiarité. Chaque trait ajoute à son tour, et prend place de lui-même dans cette physionomie qu'on essaie de reproduire; c'est comme chaque étoile qui apparaît successivement sous le regard et vient luire à son point dans la trame d'une belle nuit. Au type vague, abstrait, général, qu'une première vue avait embrassé, se mêle et s'incorpore par degrés une réalité individuelle, précise, de plus en plus accentuée et vivement scintillante; ou sent naître, on voit venir la ressemblance; et le jour, le moment où l'on a saisi le tic familier, le sourire révélateur, la gerçure indéfinissable, la ride intime et douloureuse qui se cache en vain sous les cheveux déjà clair-semés, — à ce moment l'analyse disparaît dans la création, le portrait parle et rit, ou a trouvé l'homme. »

Zoodanig voorbereid en uit dat gezigtspunt zou recensent den Generaal Baron KRAYENHOFF beoordeelen; doch zeer spoedig bespeurde hij dat hij zich vergiste in den aard zijner taak. Het titelblad immers, moest het hem reeds gezegd en het aanwezen van het boek zelf hem herinnerd hebben, dat hier geen portret te maken was, aangezien de schrijver zijn eigen beeld, in eenen gerekten tijd van rust, en alzoo met studie, trek voor trek had afgemaakt, ter openbare tentoonstelling. Maar was die voorbereiding, waren de wenken door SAINTE-BEUVE gegeven, hoe de werkman schetsen en schilderen moest om de natuur getrouw na te bootsen, nu zoo geheel overbodig geworden? Waren zij nu niet meer te beschouwen in het verband met de verwachtingen, waarvan recensent in den aanhef dezes gewaagde, en met de uitvoering dezer autobiographie? Recensent vermeent hierop ontkenning te moeten antwoorden, en te mogen vooronderstellen, dat deze voorafpraak hem reeds op het twee derde gedeelte van den weg gebragt heeft, dien hij voorgenomen had te bewandelen; dat zijn oordeel over deze *levensbijzonderheden*, door het gestelde reeds iets meer dan in de zoogenaamde doodverw opgewerkt was. Zou het noodig wezen hier als raadsel op te geven, of dit alles hem niet gediend heeft, om, in zekeren zin, eene teleurstelling in te kleeden?

Had wijlen de auteur zich niet even zoo moeten voorbereiden, om een voornaam en hooggeplaatst origineel, op het papier te brengen; hij die zich-zelven teekenen wilde, juist omdat hij de innige overtuiging bezat, dat zijn gesternte hem gevoerd had op een der verhevenste standpunten van het staats-, burgerlijk- en wetenschappelijk leven? Had hij door langdurigen omgang met zich-zelven, — hij, die zich aan de classieke bron van wetenschap en kennis gelaafd had, die in de oudste wijsbegeerte geen vreemdeling was, die in SOCRATES een bekend voorbeeld van zelfstudie en zelfsonderzoek moet gevonden hebben, — had hij, zegt Rec., niet meer tot den inwendigen mensch moeten doordringen, en aan anderen overlaten, om de verschillende kleuren, tinten en tonen van het uiterlijke op het doek te brengen, en dat doek in eene schitterende lijst te zetten? Wie toch kon beter dan hij-zelf dat innerlijke zamenstel kennen en beschrijven, en tevens de beginselen mededeelen waardoor het leefde en zich bewoog, van den aanvang af dat het ingreep in het groote machine, 't welk zulke gewichtige vaderlandsche gebeurtenissen voortbragt of daarmede in aanraking kwam!

Wanneer Rec. na deze reeks van vragen, terugkeert tot het punt waar hij het woord vatte, en met stilzwijgen de verwachtingen der geschiedvorschers voorbijgaat, ten einde een zeer vlugtig oogenblik bij de verwachtingen der krijgskundigen stil te staan, dan vermeent hij dat

zij, voor 't minst, over teleurstelling hebben te klagen. De verschillende rokken, boordruursels, onderscheidings- en eereleekenen, in een woord, al den tooi en de ornamenten van het uiterlijke beeld, zou niets bijdragen tot hoogere schatting van het innerlijk zielenleven, vooral niet wanneer deze ornamenten — al ware het nog zoo eenvoudig en zonder schijnbare ostentatie — breed uitgehangen, voor een groot gedeelte de ruimte besloegen, die de krijgskundige in zijne verwachting, aan eene breede schets van 's mans krijgskundige beginselen, aan zijne oorspronkelijkheid had toegedacht!

Recensent zal geene metaphoren meer opsporen, om duidelijker te zeggen, dat uit dit gezigtspunt genomen, het bedoelde boek hem niet bevalen heeft.

Welligt verwacht men nu van Rec., en wel op grond zijner inleiding en der ontleende handleiding van eenen hoogstbegaafden portretauteur, dat hij zal trachten aan te vullen, wat volgens zijn gevoelen ontbreekt aan deze auto-biographie? Is dit zoo, dan heeft hij onwillens aanleiding gegeven tot eene andere teleurstelling, waarover hij zooveel zelf geklaagd heeft. Hij is er ook evenmin toe geroepen, als hij zich in dezen bevoegd acht « *d'étudier ce mort célèbre, de l'interroger, à loisir, de le retourner, de le faire poser devant soi.* » De wezenlijke groote verdiensten van den afgestorvene, als geleerde, en de hooge betrekkingen waarin hij hem werkzaam heeft gezien, toen hij, Rec., nog naauwelijks een zeer jeugdig oog durfde richten op zooveel aardse grootheid, doen hem bescheiden terugtreden, om nog een oogenblik te verwijlen bij het zamenstel dezer levensbijzonderheden, bij het boek zelf. Rec. mag toch den vriendelijken uitgever niet zoo voetstoots aan de hand leiden tot vergrooting van den kring der teleurgestelden. Hij zou dan ook tegen zijne overtuiging handelen, omdat dit werk, uit het gezigtspunt genomen waaruit de geleerde professor TYDEMAN het beschouwd heeft, onbetwistbare verdiensten voor den geleerden geschiedvorscher, voor den geletterden en naar historiekennis zoekenden krijgsmans bezit. En dan nog, welk officier van het wapen der genie, van den staf of der artillerie, zou niet willen lezen, in zijnen schat willen missen, een boek, dat, behalve vele wetenswaardige zaken van een belangrijk tijdvak onzer nieuwste vaderlandsche historie, eenen uitvoerigen staat van dienst bevat van een beroemd, en ook bij den vreemden hooggeëerd Nederlander, wiens werkkring als krijgsmans van den hoogsten rang, zoo naauw verbonden was aan deze speciale wapens. Ook voor den waterbouwkundigen leveren deze levensbijzonderheden vele aanwijzingen voor de geschiedenis van het korps en der wetenschap waartoe hij behoort en die hij beoefent. Even gul als Rec. bekende, dat hij niet geheel gevonden had wat hij verwachtte, even rond wil hij erkennen, dat hij, van een ander standpunt oordeelende, weder vele zaken in het boek vond die hem welkom en leerzaam voorkwamen.

Professor TYDEMAN geeft in zijn voorberigt de redenen op, die hem de zorg voor de uitgave dezer levensbijzonderheden hadden doen opnemen, en vermeldt gelijktijdig de oorzaken van het vertragen der uitgave, dat niemand meer schade dan den uitgever zal berokkenen.

Recensent kan het den Prof. T. zeer goed toegeven, dat hij in het slot van zijn voorberigt zegt: « Ik schatte het eene eer en een genoegen, door dit alles openlijk mijne hoogachting en vereering te mogen betoonen aan eenen man, die de groote talenten door den wijzen en goeden Schepper hem verleend, zoo voortreffelijk ontwikkeld en steeds als een getrouw Burger, tot heil des vaderlands aangewend heeft; die, hoog vereerd, niet trotsch, miskend en gesmaad, zich niet vernederd of neêrgedrukt gevoelde, maar de wereldsche zaken, ook glorie, populariteit, enz., op derzelve regte waarde wist te schatten, en als een echt wijsgeer, zich boven de omstandigheden te verheffen, en zalig in zijne gemoedsrust, in de hope eens beteren levens, van het afwisselend fortuin kon zeggen: « *Laudo manentem etc.* » De professor voegt er de vertaling van dit bekende vers van HORATIUS bij:

« Blijft zij mij bij, ik ben te vroeg,
« Klapt zij haar wieden, vlagt zij heen,
« 'K sta af al wat zij had gegeven,
« En wikkel me in mijn eigen deugd;
« Dan strekt het zelfs mij tot geneugt
« In eerlijke armoed wel te leven. »

Recensent waagt het hierop eene aanmerking te maken; namelijk, dat het hem is voorgekomen, dat de aanhaling van het vers voldoende en de vertaling overbodig was, dewijl deze toch meer in 't oogvallend eene overdrijving aantoont, en het « echte wijsgeerschap » dat den beroemden afgestorvenen wordt toegekend, sommigen een' glimlach zal afpersen. De afgestorvene toch had blinkende titels, een aanzienlijk pensioen, bewoonde het fraaiste huis der stad Nijmegen, was gezien en geëerd bij zijne stadgenooten, en droeg dagelijks en met welgevallen het grootkruis waarmede de Koning zijne groote verdiensten beloofd had. Wie zou zich daarmede niet boven de omstandigheden kunnen verheffen, wanneer zij tevens gepaard gingen met een ouderdom, die gewoonlijk de grenzen van het actieve dienstleven bepaalt. Men herinnere zich dat de geëerde man ruim 82 jaren oud is geworden! Wie zou zich niet gelukkig rekenen in zulk eene armoede wél te kunnen leven! Intusschen moeten wij het den geleerden T. toegeven, dat hem misschien meer hooggeplaatste personen bekend kunnen wezen, die welligt nog minder filosoof zijn, doch die zich daartoe gerechtigd kunnen achten, wanneer geleerde mannen, zooals T., den echten wijsgeerigen zin dusdanig begrijpen.

De levensbijzonderheden, door den Generaal eigenhandig beschreven, beslaan het grootste gedeelte van het boek, d. i. 366 bladzijden. Van bladzijde 1 tot 124, of van het tijdstip zijner geboorte (2 Junij 1758), tot aan het einde van het jaar 1813, is zijn levensloop achtereenvolgend beschreven, en van daar af in den vorm van rubrieken, ingedeeld naar de opvolgende jaartallen. De laatste indeeling kwam Recensent doelmatiger voor, en gemakkelijker voor het naslaan betreffende de bijzonderheden der reusachtige versterking van het zuidelijk frontier. De auteur heeft deze verdeling volgehouden tot in zijn laatste levensjaar, waarbij de rubrieken, natuurlijkerwijze, hoe langer hoe kleiner van omvang worden, ofschoon de schrijver niet vergeet, wat hem in die jaren merkwaardigs overkomen is. Als een staalje nemen wij hier het jaar 1838 over, waar gezegd wordt: « Het jaar 1838 heeft voor den Generaal KRAYENHOFF niets bijzonders opgeleverd: alleen is hij menigvuldig geraadpleegd geworden wegens het plaatsen van afdeilers in verschillende oorden van zijn vaderland, en den 6den Julij benoemd tot honorair lid van het Noord-Brabandsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen te 's Hertogenbosch. »

De schrijver spreekt doorgaande in den derden persoon, dat aangenamer voor de lectuur en geschikt is om van lieverlede voort te lezen, in het denkbeeld dat een ander de taak had opgenomen om aan het publiek 's mans onbetwistbaar merkwaardigen levensloop te verhalen. Het eerste gedeelte daarvan, bevattende zijne wetenschappelijke opkweeking, het aanvangspunt en de snelle vorderingen van zijn staatkundig leven, is rijk in geschiedkundige en wetenschappelijke bijzonderheden, waarvan het grootste gedeelte, wel is waar, niet onbekend is, doch door de pen des schrijvers en zijne inwerking daarop, eene zekere locale en persoonlijke kleur, eene niet onbevallige oorspronkelijkheid verkrijgt. Het tijdvak der regering van Koning LOEWIK schijnt met de meeste zorg te zijn behandeld, en bevat ook minder of in het geheel onbekende bijzonderheden. Voor Recensent was dit eene leerrijke episode.

Wanneer men het werk gelezen en herlezen heeft, dan zal men met den beoordeelaar moeten instemmen, dat er welligt geen Nederlander van onze dagen bestaan heeft, die eenen dergelijken werkzaam levensloop kan aanwijzen, waarbij de gelukkigste geestbegaafdheden als om strijd wedijveren, met onbegrijpelijke vlijt en noeste volharding, om veelzijdig nuttig te kunnen wezen aan het land zijner geboorte, en het bestuur

dat hij diende. Immers, in al zijne staatkundige en militaire beslommeringen, vergat hij niet alleen nimmer de wetenschappen, maar werkte daarin steeds voort, met voorbeeldeloos geduld. Zoodoende zag hij zich in staat, om, behalve talloze voortbrengselen van zijnen geest, van geschiedkundigen of anderen wetenschappelijken aard, nog elf deelen in octavo en zeven deelen in folio (manuscript), bevattende zijne Geodesische en Astronomische waarnemingen, benevens derzelver berekeningen, de triangulatie van Holland betreffende, aan de Hooge School te Leiden ten geschenke (in het jaar 1809) aan te bieden. In dit opzigt beëmen wij ook volkomen het lof-epigram, dat professor SPEYERT VAN DER EYK op den Generaal gemaakt had, en dat als eene slotbijlage in dit boek gevonden wordt, waarvan de Fransche vertaling hier wordt medegegeeld:

« Soyez à jamais l'honneur de la patrie et la gloire du siècle. Vous, l'honneur et la gloire de notre antique patrie, de même que vous montrerez à vos concitoyens ce que vous a valu votre persévérance, enseignez à notre jeunesse par quels efforts ils pourront se rendre utiles. »

Zooals reeds gezegd is, zal Rec. de verdiensten van den Generaal als krijgskundig genie, geenszins in overweging nemen. Hij gevoelt zich echter gerechtigd tot het maken eener gevolgtrekking uit de schatting van dat krijgskundig genie door meer toevoegden. Zij is deze: Indien het bewezen is, dat een zoo rijk met kennis en wetenschap begaafd, en door zooveel ondervinding toegerust hoofd, heeft kunnen dwalen in het beschikken over het defensie-wezen van den Staat, is het dan niet wenschelijk, dat deze les, zoo men wil, duur betaald, — strekke, om dergelijke dwalingen te voorkomen, en wel door de middelen, welke men daartoe het meest geschikt acht. — Keeren wij echter tot het boek terug.

Na de vermelde autobiographie, vindt men eenige zeer belangrijke aantekeningen van professor T., getrokken uit het goed voorziene archief des overledenen. Zij zijn bijzonder belangrijk voor de geschiedenis van het korps ingenieurs.

Vervolgens wordt den lezers voorgelegd een twintigtal *Bijlagen*, welker opschriften wij hier laten volgen, als aanwijzing van den volledige inhoud van het werk: Zij zijn 1°. C. J. KRAYENHOFF (de Vader in Spanje). 2°. Kinderen van hem en vrouwe C. J. DE MAN. 3°. De voorgenomen expeditie naar Ierland (1797). 4°. De landing in Noord-Holland in 1799. 5°. De zending bij (toen) Prins LOUIS BONAPARTE, December 1803. 6°. De expeditie van Koning LOUWIS in Hannover (1806). 7°. K. als Aide-de-Camp van Koning L. in 1806—1808. 8°. K. als Minister van Oorlog 1809—1810. 9°. De Generaal K. na het inlijven van Holland bij het Fransche Keizerrijk. 10°. Het *Précis historique des opérations géodésiques et astronomiques*. 11°. Brieven van den Hertog VAN WELLINGTON aan den Generaal K. 12°. Het oostelijk frontier des Rijks. 13°. Opdragt door de officieren van het korps ingenieurs, enz., aan den Inspecteur-generaal der fortificatiën van het portret van COEHOORN. 14°. Memorie betreffende het gehouden gedrag van den Inspecteur-generaal der Fortificatiën, aangeboden aan den Koning den 12^{den} Mei 1826. 15°. Naamlooze brief na het uitbarsten van het opvoer in België aan den Generaal K. toegezonden. 16°. De Generaal K. als lid van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen. 17°. De uitgave van des Generaals geschiedenis van de bevestiging der zuidelijke frontieren, door den Koning geweigerd (1835). 18°. Het geschenk aan de Bibliotheek der Hoogeschool te Leiden. 19°. Slot van het extract uit het verbaal van den Inspecteur-generaal der Fortificatiën. 20°. Lof-epigram van Professor SPEYERT VAN DER EYK op den Luit.-Generaal K.

Uit de opsomming van de titels dezer *bijlagen*, zullen de lezers ontwaren dat Professor TYDEMAN, met noeste vlijt, alles heeft opgesomd wat eenigzins kon strekken om de verdiensten van zijnen vriend naar waarde te doen schatten, en zijnen levensloop met de daarmede in

verband staande gebeurtenissen in ons vaderland, toe te lichten. Dat hem daarvoor lof en eere toekomt, zal Recensent niet noodig hebben in het breede uit te meten; een ieder die waarde stelt in deze gemengde lettervrucht, zal dit van zelf beseffen.

Hier eindigt Rec. zijne taak, wel bewust, dat zijn arbeid weinig beteekenend en onvolmaakt afgedaan is, doch het was hem ook niet vergund zich dieper te mengen in de gevoelens, die hij reeds heeft hoo- ren uiten over deze levensbijzonderheden. De naam van KRAYENHOFF zal ook zonder hem, en zelfs zonder dit werk blijven leven in de herinnering van tijdgenoot en nakomelingschap. Zijne wetenschappelijke voortbrengselen alleen, waarborgden hem eene voortdurende herinnering, want in dat opzigt gelooft Rec. SAINTE-BEUVE te mogen nazeggen:

« Toujours, nous le croyons, le gout et l'art donneront l'a-propos et quelque durée aux oeuvres les plus courtes et les plus individuelles, si, en exprimant une portion même restreinte de la nature et de la vie, elles sont marquées de ce sceau unique de diamant, dont l'empreinte se reconnaît tout d'abord, qui se transmet inaltérable et imperfectible à travers les siècles, et qu'on essaierait vainement d'expliquer ou de contraindre. Les révolutions passent sur les peuples, et font tomber les rois comme des têtes de pavots; les sciences s'agrandissent et accumulent; les philosophies s'épuisent; et cependant la moindre perle, autrefois éclosée du cerveau de l'homme, si le temps et les barbares ne l'ont pas perdue en chemin, brille encore aussi pure aujourd'hui qu'à l'heure de sa naissance. »

Nog één woord over den uitgever; deze toch heeft zich op eene uitstekende wijze van zijne taak gekweten, en, indien Rec. wel onder- rigt is, dan moet de vertraagde uitgave niet aan den uitgever geweten worden. Papier, druk, de uitvoering der beide portretten van den Generaal K., in één woord, het geheele uiterlijke van het boek, le- vert het bewijs dat de uitgever zijn bedrijf verstaat en ijverig behartigt; weshalve Rec. hem een gunstig vertier dezer vrij kostbare onderneming toewensch.

Verscheidenheden.

De berigten welke wij tot nu toe betreffende het fransche oefenings-leger in de omstreken van Metz, in de militaire tijdschriften hebben aangetroffen, zijn weinig beteekenend voor allen die met het personeel der daar verzamelde troepen en met het terrein rondom Metz niet bekend zijn. Zij loopen meest over de bewegingen der verschillende korpsen, tot concentrering om en in de nabijheid van Metz. Het Fransche tijdschrift *La Sentinelle*, het eenige dat tot nu toe een soort van dagboek der verrigtingen mededeelt, bepaalt zich alleen tot de bewe- gingen der troepen, maar zwijgt over het technische gedeelte van den belegerings-arbeid, alzoo over dat gedeelte, 't welk de vreemde lezers de meeste belangstelling zou inboezemen. Om intusschen eenig overzicht te geven van de oefeningen welke aldaar voorgeschreven en uitgevoerd zijn, zullen wij hieronder een uittreksel dier berigten laten volgen.

Volgens *La Sentinelle*, had de berenning der vesting Metz reeds den 25sten Augustus moeten plaats hebben, doch het aanhoudende slechte weder was oorzaak dat dit eerst op den 28sten dier maand geschiedde.

Het belegerings-korps (zie deszelfs samenstelling in ons n°. 2) was in den vroegen morgen van dien dag, op 1½ uur van de vesting te samengetrokken. Het was in vijf kolonnen

verdeeld geworden, waarvan ieder op een der vijf straatwegen van Thionville, Brigy, Gravelotte, Pont-à-Mousson en St. Avold, de vesting Metz moest naderen en gelijktijdig insluiten. Deze vijf kolonnen waren verschillend zamengesteld, en wel naar gelang harer bestemming, naar het gewigt van de punten die zij zouden moeten bezetten, en tevens van de rol welke zij in de berenning moesten vervullen. Vier dezer kolonnen telden ieder 3 bataillons, de vijfde 6 bataillons infanterie- en genie-troepen, en van 1 peloton tot 4 eskadrons kavallerie, en eene mobiele of park-batterij artillerie.

Bij de berenning zelve, werd men genoodzaakt eene brug over de Moezel te slaan, ten einde eene gemeenschap met de beide oevers daar te stellen.

Zoodra de buitenposten en verkennings-troepen der bezetting in de vesting waren teruggedrongen, snelden de verschillende kolonnen naar de punten welke zij moesten bezetten. De voor den aanval bestemde brigade, met nog twee regimenten eener andere brigade, betrok het kamp *la Grange-aux-Dames*, naar de zijde van het fort Moezel, waarvan een front tot den aanval gekozen was. Behalve dat het bebouwde terrein niet toeliet, om een ander front voor deze oefening te kiezen, had men de keuze op dat front ook voornamelijk bepaald, omdat het gedeelte bekleedingsmuur, dat men in bres wilde leggen, ook zonder deze oefening, geheel zoude moeten vernieuwd worden.

Het tijdstip voor het openen der loopgraven was natuurlijkerwijze niet bepaald, voor 't minst niet voor de troepen. Men vooronderstelde echter, dat zulks op den 31sten Augustus zoude plaats hebben.

Bij het ontwerpen dezer groote en veelomvattende oefeningen, waren er maatregelen geprojecteerd, om de troepen en ook de paarden te doen bivouacqueren, doch het buitengewoon slechte weder had andere verordeningen noodzakelijk gemaakt, waarbij bevolen werd, dat de bereden troepen zoo veel mogelijk eenigen tijd kantonnerings-kwartieren betrekken; dit geschiedde hoofdzakelijk voor de paarden. Overigens waren er houten stallen voor zieke paarden, bij elk kamp opgeslagen; evenzoo was er gezorgd voor de bewaring der levensmiddelen.

Er zou ook eene proef genomen worden met een nieuw model van veld-bakovens, uit ijzerblik vervaardigd, voor 200 en 100 rations brood. Zij schijnen goed voldaan te hebben, in het bijzonder die voor 100 rations, als zeer ligt en gemakkelijk te behandelen, en geschikt om op muilieren vervoerd te kunnen worden (?).

In de vesting zelve was, ingevolge artikel 216 van het fransche reglement voor de velddienst, een raad van defensie gevormd, onder voorzitting van den kommandant der verdedigingstroepen, den generaal *Lasbordes*, en zamengesteld uit de kommandanten der vesting, der artillerie en genie, en den onder-intendant, belast met de verzorgingsdienst der verdedigers. Al de beraadslagingen moesten in een protocol aangeeteekend, en deze ter goedkeuring aan den opperbevelhebber, den hertog *van Nemours*, aangeboden worden. De brievenpost-dienst was als te veld geregeld.

De Prins opperbevelhebber hield tweemaal in de week receptie in het hôtel van den prefect. Des Zaturdags hadden alleen de generaals-personen den toegang, doch des Dingsdags

ontving de Prins officieren en militaire beambten van alle graden. Aan de vreemde officieren was het voorregt toegekend, om op alle receptiën te verschijnen.

Het weder helderde tegen den 29sten Augustus op, zoodat de aanvals-brigade zich in haar kamp *La Grange-aux-Dames*, volkomen konde inrigten. In 48 uren tijds was daar ter plaatse, als het ware, eene stad uit den grond gerezen, met verschillende op de lijn gerigte ruime straten. De keukens waren met planken ineengezet; bij elke keuken was eene waterput gegraven. Dit kamp was uitsluitend voor infanterie en artillerie ingerigt. Het belegerings-artillerie-park bestond uit 96 vuurmonden; het scheen dat dit park een voorwerp van bijzondere aandacht der vreemde officieren en van alle nieuwsgierigen uitmaakte.

Terwijl men nog bezig was aan het inrigten van bovengenoemd kamp, werden er aanstalten gemaakt tot de opening der loopgraven op den 30sten. Uit het kamp bij Pontoy werd daartoe eene sterke verkenning gezonden naar de zijde van Straatsburg, ten einde ook de kavallerie in de gelegenheid te stellen, voortdurend de gemeenschap te onderhouden met de verschillende gedeelten van het berennings- en observatie-korps.

Ten 5 ure des morgens van den 30sten, rukte de belegerings-brigade uit, om het eiland *Chambières* aan te tasten. Vooraf werden er twee bruggen over de Moezel geslagen. Deze tweeledige operatie moet zeer geregeld en met de beste uitkomst uitgevoerd zijn, waarna alleen pogingen aangewend werden om den aanval op het fort *Miollis* te kunnen bespoedigen. Dit fort werd door infanterie en artillerie verdedigd. Na twee vergeefsche storm-aanvallen werd aan de troepen eenige rust gegund, waarna versche troepen den aanval herhaalden, en de lunette *Miollis* veroverden. Deze aanvallen moeten een zeer schoon en indrukwekkend gevechts-moment hebben uitgemaakt, terwijl gedurende de bedoelde operatie, van verschillende punten voor en in de vesting, een vrij hevig geschutvuur onderhouden werd.

Zoodra men meester van de zoo evengenoemde lunet was, werd de loopgraaf met het vallen der duisternis en onder geschutvuur geopend, dat tot 11 uren vrij hevig aanhield, doch gedurende den nacht allengs verminderde. De eerste parallel zou toen zeer geregeld ontgind en opgewerkt zijn. De linker vleugel begon aan de lunet *Miollis*, terwijl de rechter aan de Moezel leunde. Door loopgraven werd de parallel met de geslagen brug in verbinding gebracht. In de veroverde lunet werden logementen aangelegd, terwijl de artillerie eene batterij van 5 stukken bouwde, om de linker face van n°. 77, (*die denkelijk tot het aanvalspunt behoorde*) in het kermschot (?), te beschieten. Zoodra de belegerden dezen arbeid konden zien, openden zij daartegen een levendig geschutvuur.

De Prins opperbevelhebber bezocht gedurende den 31sten, de meeste kampen en werkzaamheden; dewijl de troepen voortdurend bezig waren om zich in te rigten, en te zorgen voor waterafleidingen, voor 't geval dat het weder op nieuw ongunstig mogt worden.

De dienst voor de kampen, en in 't algemeen voor al de troepen, voor en in de vesting, was ingerigt als of ze voor den vijand gedaan werd: Met het aanbreken van den dag werden de veld-ontdekkingen van weerszijden gedaan; marschen en sterke verkenningen in verschillende rigtingen uitgevoerd.

Deze werden door den Opperbevelhebber voorgeschreven en zoodanig geregeld en berekend, dat al de officieren achtereenvolgens aan de beurt kwamen.

Omtrent het technische gedeelte van de oefeningen in den vestingkrijg, zegt *la Sentinelle*: « Wij beschouwen het doelloos om al de bijzonderheden der aanvals- en verdedigings-werkzaamheden te vermelden, welke alleen voor genie-officieren van belang zouden wezen (!), en dan nog slechts voor 't geval, dat zij een naauwkeurig plan der vestingwerken en van het terrein bezaten (*voor deze bewering: concedo*). Wij zullen ons om die redenen alleen bepalen tot de operatiën der beide observatie- en hulp-divisiën, welke, naar de bewering van alle militairen, de eenige ware, nuttige en belangrijke zaak voor de oefening der troepen zijn (?). »

Op den den 2den September zou, ingevolge de bevelen van den Opperbevelhebber, de observatie-divisie, eene afdeling, sterk 5 bataillons infanterie, 8 eskadrons kavallerie en 1 batterij artillerie ter verkenning zenden naar de zijde van Sully. Deze verkenning moest door de hulp-divisie worden teruggevoerd.

De bevolen beweging begon des morgens te 7 uren. Zoodra de generaal *d'Houdetot* er de lucht van kreeg, marcheerde hij haar met 5 bataillons, 4 eskadrons en 1 batterij te gemoet. De generaal *Boyer*, die de verkenning bestuurde, liet zich echter niet dadelijk tot eenen terugtocht dwingen, hoewel hij met overmagt werd aangevallen. Hij wilde zijne taak volvoeren en daartoe den noodigen tijd vertoeven. Het gelukte hem, door gepaste bewegingen en het gebruik maken van eenige terrein-voordeelen, zijne tegenpartij eenigen tijd het hoofd te bieden. De Opperbevelhebber met de officieren, die tot scheidsregters bij de oefeningen benoemd waren, hadden deze operatie begeleid. De laatsten werden door trompetters vergezeld en hielden zich steeds tusschen de beide partijen op, om elke verwickeling voor te komen, die soms voortkomen mogt uit verkeerd geplaatste eigenliefde.

Den 5den September voerde de hulp-divisie eene dergelijke operatie tegen het observatie-korps uit, waarbij vele officieren in de gelegenheid waren, hun doorzicht en hunne kennis in een helder daglicht te brengen.

De Opperbevelhebber bezigtigde den 4den September de parallel en de verdere loopgraven. De hulp- en observatie-divisie hadden dien dag niets anders dan hare gewone velddienst te doen, doch op den 5den hadden er weder eenige bewegingen en gevechten tusschen deze troepen-afdeelingen plaats, gelijk als die, welke op den 5den waren uitgevoerd. Bijna al de troepen voor de oefeningen bestemd, waren thans in de nabijheid van Metz gelegd; de zoogenaamde versterkings-brigade (zie ons n°. 2) ontbrak nog, doch deze had bevel om tot nader order te Lunéville vereenigd te blijven. Men vermoedde, dat zij zich den 17den of 18den van daar in beweging zoude stellen.

De belegeringswerken werden op den 6den krachtig voortgezet; bij de hulp- en observatie-divisie was daarentegen niets aan de order van den dag dan de gewone velddienst en om de troepen eenigzins bezig te houden.

Op den 7den had er eene zeer leerrijke operatie plaats, namelijk, de simulacre eener groote fouragering, die echter door de tegenpartij gedeeltelijk verijdeld werd. De Prins Opper-

bevelhebber volgde al deze operatiën te paard, en gaf meermalen zijne hooge tevredenheid te kennen over de beschikkingen bij beide partijen.

In den vroegen morgen van den 8sten September ontvingen de beide krijgvoerende divisien het berigt, dat er een wapenstilstand gesloten was, en dat zij zich voor eene groote wapenschouwing hadden voor te bereiden, welke den volgenden dag in de vlakte van Vigny, voor den Opperbevelhebber zoude plaats hebben. Uit hoofde van het slechte weder kon de revue eerst den 9den gehouden worden. De troepen waren in vier slagliniën gesteld. De Prins Opperbevelhebber reed langs al de liniën, vergezeld door eenen schitterenden staf, waarin men bijzonder opmerkte den hertog *Bernhard van Saxe-Weimar* en den voormaligen franschen Minister van Oorlog, *Cubières*, benevens vele vreemde officieren, welke meermalen hunne bewondering over de goede houding en de tenue der troepen te kennen gaven.

Na deze inspectie werd er gedefileerd door de infanterie in kolonne met divisien, de artillerie met halve batterijen (van 5 stukken) in den stap, en de kavallerie met eskadrons, in draf. 22 Bataillons, 24 eskadrons en 4 complete batterijen namen daaraan deel. Het defileren duurde bijna een uur.

Den 11den en 12den werden er weder verschillende spiegelgevechten door de beide krijgvoerende divisien uitgevoerd.

Ingevolge het oorspronkelijk ontwerp, zouden de operatiën, welke het ontzet der vesting ten gevolge moesten hebben, op den 15den beginnen; door verschillende vertragingen, werd dit tot den 28sten September uitgesteld. Alsdan zou de hulp-divisie door de observatie-divisie uit haar kamp gedrongen worden, terwijl zij later, versterkt door de van Lunéville oprukkende brigade, bij Delme post zou vatten. Zij zou alsdan het offensieve hernemen, de observatie-divisie aanvallen, deze uit hare stelling verdrijven, en na ze nogmaals geslagen te hebben, de vesting binnenrukken.

Tot zoover gaan onze bescheiden, doch wij hopen nader in de gelegenheid gesteld te worden, meer bijzonderheden te kunnen mededeelen. Tot nog toe hebben wij geen vreemde beoordeelingen aangetroffen; zij zullen waarschijnlijk wel in de Duitsche militaire tijdschriften verschijnen, in welk geval wij ze zullen overnemen. Evenzoo zijn wij bereid wij bijzonderheden in onze kolommen te vermelden, welke wij van onze vreemde correspondenten inwachten. Intusschen hebben wij vernomen, dat het getal der vreemde officieren, ter bezoek opgekomen, niet groot is geweest, en dat daarenboven de meesten teleurgesteld geweest zijn van geen paarden te vinden.

BIJLAGE IV.

BEHOORENDE BIJ DEN MILITAIREN SPECTATOR, 13de DEEL, N°. 4.

Maand October 1844.

LAATSTE BENOEMINGEN, OVERPLAATSINGEN EN VERANDERINGEN BIJ HET LEGER.

BENOEMD:

Bij den staf der art., tot kol.: de luit.-kol. K. Hoogeveen, Jr., dir. der stapel- en constructie-magazijnen te Delft. Bij het 5de reg. drag.: de 2de luit. der kav. op non-act. T. Prins. Tot ordonnance-offic^r. bij Zijne Majesteit: de 2de luit. W. J. A. Storm de Grave, van het 1ste reg. drag. De 1ste luit. zonder bezwaar der schatkist, H. A. Tobias, van het 2de reg. drag. De 2de luit. J. A. Hallungius, van het 5de reg. drag. De 2de luit. A. W. D. Ramdohr, van het 1ste reg. lans. De 2de luit. W. F. van der Capellen, van het 2de reg. lans. Bij het 6de reg. inf., tot maj.: de kap. der 1ste kl. H. A. van Broyel Spiering, van het 4de reg. inf. Tot kap. der 1ste kl.: de kap. der 2de kl. A. S. van Geldrop, van het reg. Bij het 8ste reg. inf., tot kap. der 2de kl.: de

kap. der 5de kl. P. Uurbanus, van het reg. Bij het 2de reg. inf., tot kap. der 5de kl.: de 1ste luit. P. de Veije, van het 1ste reg. inf.

Verplaatsingen.

Bij het 2de reg. inf.: de 2de luit. E. F. M. van Gorkum, van het 8ste reg. inf. De 1ste luit.-ing. C. W. B^{on} van Dedem, van Groningen naar Neuzen. De 2de luit.-ing. W. D. Vignon van Alphen, van Delft naar Bergen-op-Zoom. De 2de luit.-ing. J. P. de Bordes, van de Langakkerschans naar Delft. De 2de luit.-ing. N. van Rhijn, van Ter Neuzen naar Groningen.

Tydelyk nonactiviteits-tractement verleend aan:

Den 2den luit.-kwartierm. H. A. Nieuwenhuyzen, van het 6de reg. inf. Den kap. O. W. J. Freher Gerbade, van het 2de reg. inf.

Overleden.

De apotheker der 5de kl. H. de Jonge. De maj. T. Ongerboer, van het 6de reg. inf.

REPORT

MEMORANDUM FOR THE SECRETARY OF THE ARMY

Subject: [Illegible]

[Illegible text block]

[Illegible text block]